

NR 3 2014

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE
HALLAND
OCH
BLEKINGE

TEMANUMMER

»NU VAR DET 1914«

Ale

Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge
utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening och
Landsarkivet i Lund.

Redaktör och ansvarig utgivare universitetslektor Gert Jeppsson, Lund.

Redaktionskommitté

Professor Lars Berggren, Lund
1:e arkivarie fil. dr Elisabeth Reuterswärd, Lund
Professor Sten Skansjö, Lund
Fil.dr Bengt Söderberg, Lund

Innehåll

	Sid.
Göran Larsson: Baltiska utställningen och Trekungamötet i Malmö 1914	1
Barbro Henriksson: Alnarps lantbruksmuseums bakgrund och historia. Ett kulturminne från 1914	14
Lars Berggren: Några skånska företag under första världskriget	20
<i>Aktuellt om antikvariskt</i>	
Nytt om järnåldern i östra Blekinge	31

Baltiska utställningen och Trekungamötet i Malmö 1914

Av Göran Larsson

Museichef, Malmö Museer

Under detta år 2014 kretsar en hel del av Malmös kulturliv kring minnet av två viktiga händelser i stadens historia, som inträffade 1914, Baltiska utställningen och trekungamötet. En bok med titeln har bl.a. givits ut. En av två redaktörer och tillika medverkande i boken är författaren till föreliggande Ale-uppsats, Göran Larsson. Han höll också årsmötesföredraget under ovanstående rubrik i De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening i april 2014.

Red.

Bakgrund och förberedelser

Med världsutställningen i London 1851 inleddes en era med stora utställningar i Europa och USA: Paris 1889 med uppförandet av Eiffeltornet, Chicago 1893 »The White City» och Stockholm 1897.

1914 var Malmö en snabbt växande industristad med ca 100 000 invånare. Befolkningsutvecklingen hade varit kraftig, år 1800 hade staden omkring 5 000 invånare. År 1914 var 60 procent sysselsatta i industrin som var inne i en stark expansionsfas. Den andra sidan av utvecklingen speglade dock stora sociala klyftor och spänningar.

Staden hade redan haft en utställning 1896, men 1905 började planer på en ny sådan ta form. Initiativtagare var stadens industriförening med dess ordförande C.O. Wahlgren i spetsen som efter viss möda lyckades övertyga resten av Sverige om idén. Man ville med utställningen markera stadens position som en modern industristad. Valet av året 1914 berodde på att detta år skulle de bägge skånska hushållningssällskapen fira sina hundraårsjubiléer. Man hade sedan länge planerat en jordbruksutställning med anledning av dessa jubiléer och synergieffekterna med ytterligare en utställning var självklara.

Temat för utställningen var det baltiska området, det vill säga de länder som gränsade till Östersjön vilket vid denna tid var Ryssland, Tyskland, Danmark och Sverige.

Danmark och Tyskland ställde sig genast positiva, medan Ryssland var tveksamt och i det längsta inte ville delta. Man signalerade en viss »utställningströtthet». Lösningen

Centralgården med kongresshallens kupol i fonden flankerad av gavlarna till de svenska industrihallarna.

blev till slut ett halvofficiellt deltagande genom den ryska exportkammaren.

I samband med utställningen arrangerades också idrottstävlingar med namnet Baltiska spelen.

1908 drog förberedelserna igång på allvar och platsen man valde var området kring Pildammarna. Efter en arkitektävling utsågs Ferdinand Boberg till huvudarkitekt. Han var känd för sin mångsidighet och han hade också stor erfarenhet av utställningsbyggander. Det var bland annat hans plan som legat till grund för den stora Stockholmsutställningen 1897. På den tomma ytan vid Pildammarna skapade han sin »vita sommarstad» med trappstegsgavlar som en regional markör. Allt byggdes i lätta material med stommar av trä eller i några fall järn men med innervägar och tak i textil som hårdspänd juteväv. Viss kritik riktades mot Bobergs ritningar som betecknades som alltför exotiska och osvenska. Boberg bemötte kritiken med

orden: »Här kan fantasin rasa så vilt den vill, man kan forma det hela som vax i sina händer, och allt lystrar till ens minsta önskan. Skulle man här och där göra en dumhet – nå, så försvinner den om två månader. En utställning bör vara som en festlig dröm – för byggmästaren och för publiken»

Utställningen var indelad i tre zoner – nöjesfältet, utställningshallarna kring centralgården och de så kallade »meditativa inslagen» med bland annat konsthall och kunglig paviljong

Utställningen tog tre år att färdigställa. Totalt omfattade den 490 000 m². Symbolen var tornet, 87 m högt (som dagens Turning Torso) med hissar och utkiksplattform. Total kostnad för att bygga utställningen var 3 200 000 kronor varav Malmö stad bidrog med 300 000 kronor i anslag. Hela utställningen var elektrifierad med 28 000 lampor.

Malmö stad gjorde också stora investeringar för att göra staden så attraktiv som

möjligt för besökarna. Man drog två tillfälliga spårvägslinjer till utställningen, linjerna X1 och X2, och även i Köpenhamn anlades en särskild linje till Havnegade för att underlätta för besökarna att ta färjan till Malmö. För att ge Malmö en mera välkomnande entré breddades dagens Hamngatan och Fersens väg och Fersens bro nyanlades. Man satsade stort på att locka även internationella besökare och reklam för utställningen trycktes på engelska, tyska och franska.

Till utställningen hörde också en kongresshall med plats för 3 000 personer och i samband med utställningen hölls flera internationella konferenser. Tanken var att kongresshallen skulle bevaras efter utställningen men kriget stoppade dessa planer.

Inträdet var 1 kr för vuxna och 50 öre för barn. En säsongsbiljett kostade 20 kr (10 kr om man hade en årsinkomst under 3 000 kr). Man erbjöd också rabatter för grupper och militärer. Företag kunde bjuda sina anställda på ett »utställningspaket» med resa och logi.

Utställningarna

Den svenska industrihallen omfattade 22 000 m² och där visade svenska storföretag som AGA, Asea, Svenska Kullagerfabriken, Separator, LM Eriksson och Electrolux upp sina senaste produkter. Statliga SJ visade det senaste inom järnvägsområdet med sitt nya ångdrivna snälltågslok med beteckningen »Litt F» men även ellok för Malmбанan. Industrieföremålen var konstfärdigt arrangerade och kompletterade med modeller och statistik. Allt för att framhäva de svenska industriella framstegen.

Tysklands industriutställning omfattade 28 000 m². Till höjdpunkterna hörde järnvägsutställningen med totalt 50 olika lok och vagnar. Tyskland var vid denna tid ledande inom elektriska lok som tillhörde tidens spetsteknologi. En annan avdelning som blev mycket uppmärksamman var den stora bilavdelningen Andra industrigrenar som visades upp var gruv-, kemi- och stålindustri. Till den tyska utställningen hörde också en res-

Danska paviljongen med den bevarade portalen i sandsten.

taurang. Vid krigsutbrottet tömdes bilavdelningen och sändes hem medan järnvägsdelen fick vara kvar.

Den danska paviljongen var som övriga utställningsbyggnader byggd i trä men med en portal i Bornholmssandsten. Portalen finns kvar och är idag inmurad i en av Malmö Museers byggnader i den så kallade Danska trädgården. Varuhuset Magasin du Nord hade en stor utställning och de danska porslinsfabrikerna visade upp sina främsta produkter. Danska Ostindiska kompaniet hade en utställning med produkter tillverkade av virke från kompaniets skogar i Siam (dagens Thailand). Lantbruk, mejerier, skogsbruk, jakt, fiske trädgårdsodling och djurskydd hade också egna avdelningar. Från Grönland visades exotiska arktiska föremål.

Rysslands var den minsta av de internationella paviljongerna, vilket berodde på landets tveksamhet över att överhuvudtaget delta. På industriutställningen fanns bland annat bröderna Nobels naftaproduktionsbolag med hemvist i Baku. Den framstående ryska gummiindustrin visades upp men även hemslöjd och textil. Ett av besökarna mycket uppskattat inslag var den ryska restaurangen. Finland hade ingen särskild del i paviljongen men hade en egen avdelning på konstutställ-

ningen. Deltagandet i Baltiska utställningen kom att bli sista gången som det gamla tsar-ryssland deltog i ett internationellt utställningssammanhang.

Konstutställningen är en av de största som anordnats i Norden. På 6 500 m² med 50 salar visades 3 500 konstverk av samtida konstnärer. Entréavgiften ingick inte i utställningsentrén utan kostade 50 öre extra, men i gengäld fick man en hittills oöverträffad överblick över de viktigaste samtida verken från det baltiska området. När man avnjutit konstverken, kunde man även slå sig ner i ett elegant terem.

I det så kallade Baltiska templet propagerade men för det då inte så allmänna begravningskicket med kremering. Hygieniskt, platsbesparande och etiskt var argumenten. Carl Milles dekorerade paviljongen invändigt.

Den tyska kulturföreningen Werdandibund hade en egen utställning i en mycket speciell byggnad som närmast förebådade funktionalismen. Föreningen var uppkallad efter norran Verdandi i den nordiska mytologin. Werdandibund var en konservativ rörelse som sökte sig tillbaka till den germanska konstens rötter.

Den kungliga paviljongen ritades av Ferdinand Boberg och kom sedan att kallas

Vy från tornet med Konsthallen längst bort.

Blomstergatan med nuvarande Margaretapaviljongen och den kungliga jaktpaviljongen på höjden bakom.

Margaretapaviljongen efter den svenska kronprinsessan. Margareta som kom från England hade ett stort trädgårdsintresse, vilket manifesterades genom den så kallade Blomstergatan som ledde – och leder – fram till paviljongen som står kvar än idag. På kullen ovanför Margaretapaviljongen fanns den kungliga jaktutställningen.

Intill de kungliga paviljongerna fanns en replik av Fredrika Bremers Årsta slott. Det var den borgerliga svenska kvinnorörelsens utställning. I paviljongen fanns även möbler som tillhört Fredrika Bremer. Utställningarna behandlade kvinnans ställning i det svenska

samhället och hennes betydelse för samhällsutvecklingen. Som pedagogisk metod användes i hög grad olika former av statistik. Den stora frågan var naturligtvis kvinnlig rösträtt. Paviljongen hade också den en egen (alkoholfri) restaurang med kvinnlig chef och endast kvinnliga anställda.

De stora skånska städerna hade egna paviljonger. Malmö visade bland annat upp framstegen inom vatten och avlopp.

Ett modernt inslag var turist- och idrottsutställningen där Svenska Turistföreningen propagerade för en aktiv fritid.

Till de populäraste inslagen på utställning-

Heminteriörer från Blekinge läns utställning.

Vy från tornet mot nöjesfältet.

en hörde nöjesfältet. Här kunde man ta en tur i Bergbanan, 170 meter lång, 36 meter bred och 27 meter hög. Den var byggd av ett engelskt företag. Det fanns även en biograf med plats för 600 åskådare, dansbanor, skjutbanor och den så kallade Vågbanan där golvet gick i »vågor». Nöjesfältet drevs av ett särskilt bolag.

För många besökare var utställningen nog som ett titthål in i en ny och bättre värld, en värld som tragiskt nog kastades ner i avgrunden genom krigsutbrottet kring den 1 augusti. De ryska och tyska utställningarna tömdes på en del av sitt innehåll men fortsatte ändå.

Trots detta blev utställningen en stor succé med 850 000 besökare, varav 100 000 köpte säsongsbiljett.

En storm den 28 september skadade det höga tornet men utställningen höll öppet som planerat till den 4 oktober, då 90 000 personer deltog i avslutningen.

Landshövding Robert de la Gardie höll avskedstalet med bland annat följande närmast profetiska ord:

Som en sagans stad reste sig vår Baltiska utställning, framkallad af modets, arbetets och smakens trollspö. Dess sommardag blef lång, ljuv och härlig. Nu har kvällen kommit. Solen sjunker.

Kvarlevor från utställningen

De flesta byggnaderna såldes men några stod kvar in på 1920-talet, bland annat Kongresshallen vilken under krigets nödår kom att användas som potatislager. I den park som anlades på området under 1920-talet finns idag Margaretapaviljongen, Blomstergatan, Acitylenpaviljongen och en stenpaviljong kvar i parken. Dagens Pildammsparken anlades på 1920-talet under ledning av stadsingenjören i Malmö, Erik Bülow-Hübe.

I dagens Malmö finns flera avtryck i stadsbilden, såsom de redan nämnda Hamngatan, Fersens bro och Fersens väg.

På Malmö Konstmuseum finns idag en unik samling ryska konstverk som visades på utställningen. En del av samlingen köptes av Malmö stad, men några av verken blev kvar i Malmö, eftersom de ursprungliga privata ägarna inte längre fanns i livet efter revolutionen i Ryssland. Krav restes på ett överlämnande av verken till den sovjetiska staten som ansåg sig som ny ägare men den tvisten är sedan länge bilagd.

Arkivet från utställningen finns idag på Malmö Stadsarkiv, bildsamlingen och föremål på Malmö Museer.

Trekungamötet

Den andra stora händelsen i Malmö 1914 var trekungamötet i december.

Fotografiet av tre långa, mustaschprydda herrar i cylinderhattar stående på residensets balkong är den bild av trekungamötet i Malmö som fastnat i medvetandet. Herrarna är påfallande lika varandra, vilket i och för sig inte var så konstigt då två av dem var bröder.

Att hålla kungamöten på gränsen mellan de nordiska rikena var sedan urminnes tider ett sätt att söka bilägga konflikter och bibehålla fred, något som naturligtvis inte alltid lyckades. Fredssluten i Knäred 1613 och i Brömsebro 1645 är exempel på hur man använde gränstrakterna för denna typ av »toppmöten». Senaste tillfället som Malmö hade varit platsen för ett sådant kungamöte var 1524, då Frederik I och Gustav Vasa möttes i staden.

Det som skulle bli första världskriget utbröt de första dagarna i augusti 1914. Den 3 augusti proklamerade den svenska regeringen fullständig neutralitet och mobiliserade delar av krigsmakten. För sista gången skedde mobiliseringen på gammalt vis genom ringning i kyrkklockorna. Man lyckades förhållandevis väl med att upprätthålla neutraliteten under kriget men inte utan förluster; värst drabbades handelsflottan, där 800 människor omkom i krigshandlingar. 1912 hade de nordiska länderna kommit överens om gemensamma regler att gälla i krigstid för lotsning, främmande krigsfartygs rätt till uppehåll i neutral hamn etcetera. Den 8 augusti 1914 utfärdades en gemensam svensk-norsk neutralitetsförklaring. Detta var också ett tecken på den avspänning som skett i förhållandet till Norge efter den uppslitande unionsupplösningen 1905.

Sjöfartslederna genom Öresund och Bälten var av stor strategisk betydelse för de krigförande parterna. För Tyskland var det av

vital betydelse att hindra brittiska sjöstridskrafter från att ta sig in i Östersjön. Vid krigsutbrottet ökade Danmark beredskapen med bland annat en flotteskader i Öresund och en i Stora Bält. Mineringar gjordes också runt Köpenhamn. Den mest brännande frågan gällde om man även skulle minera farleden genom Stora Bält. Från tysk sida kom genast påtryckningar om detta med förtäckta hot att om så inte skedde var Danmarks neutralitet bara »en dröm». Att minera Stora Bält vore egentligen ett brott mot rådande folkrätt och mot 1912 års nordiska deklaration. Inför hotet att tyskarna i så fall själva skulle lägga ut mineringarna på danskt vatten beslöt den danska regeringen att spärra Stora Bält för främmande krigsfartyg och endast tillåta handelsfartyg att dagtid segla igenom med särskild minlots. Även fyrarna släcktes och sjömärken togs in. Britterna protesterade men lät under hand meddela att man förstod Danmarks svåra belägenhet.

Syftet med mötet, tillkomsten

Initiativet till mötet kom från Sverige och egentligen från utrikesministern, bankdirektören Knut A. Wallenberg. Hans ställning i regeringen var stark, och tillsammans med statsminister Hjalmar Hammarskjöld tillhörde han också den inre kretsen kring Gustaf V. Wallenberg hade nära förbindelser med Norge, såväl affärsmässiga som privata, bland annat genom att hans hustru var norska. På grund av att den svåra unionsupplösningen inte låg så långt tillbaka i tiden var den allmänna politiska åsikten i Sverige att ett närmande till Norge skulle ske med viss försiktighet. Wallenberg försökte redan i krigets inledningsskede få till stånd en särskild svensk-norsk neutralitetspakt, men försöket mötte motstånd i den egna regeringen. I

Sverige fanns krafter som arbetade för att landet skulle gå in i kriget på Tysklands sida mot Ryssland, och för att motarbeta dessa krafter arbetade Wallenberg för att befästa den nordiska neutralitetspolitiken både utom och inom landet. Ett sätt att åstadkomma detta vore att manifesteras den nordiska enheten genom ett nordiskt kungamöte och utnyttja monarkins potential till att skapa enhet och samling kring den förda politiken.

Dagordningen för trekungamötet utformades av statsminister Hammarskjöld, och den svenska regeringens första val av mötesplats var Stockholm. Norrmännen föreslog i stället Göteborg och danskarna Malmö. Som kompromiss föreslog då den svenska regeringen Göteborg, men danskarna stod på sig och så blev det Malmö. Från norsk sida var man mycket positiv till mötet, medan danskarna var ganska ointresserade och Christian X fick övertalas av sin regering att delta. Den i många svenska högerkretsar starka opinio-

nen för Tyskland väckte viss misstänksamhet i Danmark. Mötets symboliska betydelse låg ändå i att det trots allt kom till stånd och att förhandlingarna mellan de tre utrikesministerna gick bra. Man diskuterade en rad ekonomiska och folkrättsliga frågor betingade av kriget, och slutkommunikén avslutades med orden:

Förhandlingarna mellan konungarna och deras utrikesministrar hafva ej blott ytterligare befast det rådande goda förhållandet mellan de tre nordiska rikena. Under desamma har äfven konstaterats enighet beträffande de särskilda frågor, som från den ena eller andra sidan framställts till öfverläggning. Slutligen har man öfverenskommit att fullfölja det så lyckligt inledda samarbetet och att i sådant syfte, så ofta omständigheterna därtill föranleds, anordna nya sammanträffanden mellan representanter för regeringarna.

Detta var medvetet vaga formuleringar som ytterligare underströk att det främsta syftet med mötet var att manifesteras enighet.

Programmets utformning

På morgonen den 18 december kom kung Gustaf V med tåg till Malmö. Han möttes av stadsfullmäktiges ordförande lektor Edward Lindahl och landshövdingen Robert De la Gardie, som var den som ansvarade för programmet. Christian X kom på förmiddagen samma dag på örlogsfartyget Heimdal, och något senare anlände Haakon VII med tåg. De höga herrarna inkvarterades på olika håll i staden; kung Christian bodde hos bankdirektör Carl Herslow på Mäster Nilsgatan 1, kung Haakon hos änkefru Louise Kockum i Kockumska huset på Västergatan 4 B, medan kung Gustaf tog in på residenset. Utanför alla bostäderna fanns vaktposter ur Kronprinsens husarregemente.

De tre utrikeministrarna – Eric Scavenius från Danmark, Nils Ihlen från Norge och Sveriges K. A. Wallenberg – tog in på Hotell Kramer.

Från vänster Haakon VII av Norge, Gustaf V av Sverige och Christian X av Danmark.

Studentuppvakningen
med kungarna på resi-
densets balkong.

Hela staden var flaggprydd, och många människor hade gett sig ut för att beskåda de kungliga. Strax före klockan två anlände ett extratåg från Lund med femhundra studenter, vilket var nära hälften av den dåvarande studentkåren. Med kårstandar, nationsfanor och studentsångare i täten ställde man upp och marscherade till Stortorget. Vid inmarschen på torget sjöngs unisont »Dåne liksom åskan, bröder». På slaget två och under allmänt jubel från folkmassan på torget trädde de tre kungarna ut på residensets balkong. Efter att studentsångarna framfört »Vårt land» talade studentkårens ordförande Olof Sundin »med kraftig stämma»:

Nådige herrar, Nordens konungar.

Lunds studenter ha idag samlats för att till Edra majestäter frambära sin varma hyllning. Vi känna starkt i denna stund att vi stå inför en lycklig historisk tilldragelse; under det kriget hvälfver sig öfver Europa, hafva vi lyckan att skåda den personifierade viljan till samförstånd och förtroende mellan Nordens folk. Jag tror mig i denna stund våga göra mig till tolk för den akademiska ungdomen i hela Norden, som städse känt varmt och verkat för enighetstanken, då jag loftar att vi skola göra allt hvad oss vidkommer för att stärka och lifva förbindelsen mellan de skilda ländernas universitet och högskolor med

fullt häfdande af vartdera landets nationella tradition och egenart. – I den hyllning vi nu frambära innesluta vi en innerlig förhoppning om evigt förtroende mellan Nordens folk och om lugn och lycka i Nordens land.

Kamrater, förenen Eder med mig i ett kraftigt fyrfaldigt lefva för Nordens konungar!

Efter talet bjöds kårordföranden och några akademiska lärare som följt med studenttåget in på residenset för att träffa kungarna. Därefter steg kungarna åter ut på balkongen och fick åhöra mer studentsång och hurrande. Klockan halv tre var det dags för nästa programpunkt, och i kung Gustafs bil for man till Malmö museum för en kort titt. Museet var sedan 1901 inrymt i det som i dag är den äldre delen, det så kallade »Slottet», i det nuvarande Stadsbiblioteket. Enligt tidningsreferaten var det Knutsgillet's klenoder, förevisade av intendenten H. E. Larsson som särskilt fängade de kungligas intresse. Besöket var ganska kort, och redan klockan tre återvände de tre kungarna till respektive bostad. Därefter vidtog diskussioner på residenset fram till klockan halv sex

Klockan halv åtta åt kungarna och deras

utrikesministrar middag på residenset, och därefter gavs en konsert i Knutssalen på rådhuset utförd av Lunds studentsångförening och Malmö Par Bricoleförenings kör. Entrébiljetterna kostade fem kronor, och påbjuden klädsel var högtidsdräkt. Tvåhundra malmöscouter med facklor i händerna bildade häck mellan residenset och rådhuset, som i likhet med flera av husen runt Stortorget var eklärerade, det vill säga utsmyckade med särskild belysning. Konserten leddes av Studentsångföreningens ledare Alfred (Fader) Berg med hovsångaren John Forsell som solist. Repertoaren gick i den högstämnda stilen och avslutades med »Hör oss Svea».

Efter konserten begav sig de tre kungarna till respektive nattlogi, men kung Gustaf fick än en gång gå ut på residensets balkong och motta leven av människor som stannat kvar på Stortorget. Efter denna dag fylld av hurrap och sång fick de kungliga äntligen gå till sängs.

För den som ville fortsätta festen erbjöd restaurang Stadt Hamburg en »Unions-Diner» á 3 kr med taffelmusik efter nordiskt program. Hippodromens matsalar annonserade om supé efter kungskonserten och även Savoy erbjöd en särskild festmiddag med anledning av kungabesöket.

Följande dag, den 19 december, var den första programpunkten en kort gudstjänst i S:t Petri kyrka, där prostens Albert Lysander predikade. Egentligen var uppdraget vikt för biskop Gottfrid Billing, men han var upptagen av Svenska Akademiens högtidssammankomst i Stockholm. Lysander höll ett tal där han betonade hur kyrkan i alla tider samlat människor från alla samhällsklasser: »Hit kommo lika gärna konungar och rikets ypperste som stadens enklaste medborgare». Han vidgade sedan detta till att frammana bilden av de nordiska rikenas enighet att värna freden: »Vem av oss har vågat tänka eller bedja om detta, som vi se här i denna stund:

nordens konungar, samlade vid samma altare, förenade i samma tankar och böner om Nordens fred och världsfreden».

Efter gudstjänsten besökte kungarna några av stadens skolor, realskolan S:t Petri och sedan Johannesskolan, som var stadens största och modernaste folkskola. Man lyssnade till en lektion i läsning, besåg en gymnastiklektion för flickor samt inspekterade skolköket och badet. Efter att barnen sjungit »Du gamla du fria» önskade kung Gustaf dem en God Jul och fick det ättskånska svaret: »De samma tebaka».

Efter skolbesöket återvände kungarna till residenset för lunch och ett avslutande möte med utrikesministrarna, där den redan nämnda slutkommunikén skrevs under. Dagen avslutades med middag på residenset, och därefter tog kung Christian båten till Köpenhamn och kung Haakon tåget till Kristiania. Kung Gustaf inväntade sin hustru drottning Victoria, som varit på besök i sitt hemland Tyskland, och även de tog sedan tåget hem.

Trekungamötet i Malmö var därmed över, och malmöborna hade att leva vidare i vad som skulle bli till fyra långa krigsår med brist på både mat och kol att värma sig med. Att kriget skulle bli så långvarigt var det få som trodde 1914. Många svenskar var övertygade om att kriget skulle bli kort och sluta med en tysk seger. Den närmaste erfarenheten av krig i Europa var det fransk-tyska kriget 1870–71 där fransmännen besegrats och det tyska kejsardömet utropats. Stora delar av det svenska samhället var 1914 starkt orienterat mot Tyskland, ekonomiskt, kulturellt och vetenskapligt men även socialt, där den starka tyska arbetarrörelsen inspirerade den svenska. Inom den svenska officerskåren beundrade man förstås den stora tyska krigsmakten och den starka ställning en officer hade i det kejserliga Tyskland. Tyska var också det första främmande språk man lärde sig i svenska realskolor och gymnasier. När

kriget bröt ut fanns det grupper i det svenska samhället som arbetade för ett svenskt deltagande i kriget på tysk sida. Det var främst kampen mot Ryssland som inspirerade dessa kretsar som fanns vid hovet och i vissa militära kretsar. Den tyskfödda svenska drottningen Victoria var en uttalad förespråkare för ett svenskt krigsdeltagande, medan kungen var mera tveksam. Någon majoritet hade aldrig en sådan linje, utan de malmöbor som hurrade för kungarna gav framför allt uttryck för sin önskan att behålla freden. Syftet med kungarnas strama gestalter på residensets balkong stärkte förhoppningsvis denna önskan.

Tidningarna

Det var mycket som skulle få plats i tidningarna dessa decemberdagar. Nyheterna från kriget fyllde naturligtvis många spaltmeter, även om det stoffet krävde en ganska noggrann källkritik från läsarens sida. Rapporteringen bestod nämligen främst av de kommunikéer som sändes ut av de krigförande ländernas högkvarter. En annan, lokal, händelse var det val till stadsfullmäktige som ägde rum den 19 december. Ovanpå detta kom så ett kungamöte och sedan jul.

Sydsvenska Dagbladet hade den överlägset mest omfattande rapporteringen från mötet. Entusiasmen var stor och man framhöll hur detta var ytterligare ett bevis på att staden nu definitivt tagit plats bland de *stora* städerna. Bevakningen inleddes den 18 december med en hyllning till landshövdingeparet Robert och Elvira De la Gardie för deras arbete med att förbereda mötet. I samma tidning finns en artikel med titeln »Den stora dagen» där det stora bestod i att Nordens länder nu stod enade, unionskrisens våndor var historia och att den norske kungen nu fick ett hjärtligt mottagande. Detta var för övrigt hans första officiella besök i Sverige.

De följande dagarna redovisade tidningen utförligt varje detalj i programmet och försummade inte att rapportera om det svenska kungaparets hemkomst till Stockholm, där hela regeringen med statsminister Hammar-skjöld mötte på perrongen. Flera hurrarop »utbragta ur den församlade folkmassan följde».

I tidningen den 21 december publicerades också olika kommentarer till kungamötet. Förre statsministern och ledaren för det liberala partiet, Karl Staaff, betonade mötets betydelse i så måtto att: »alla spekulationer om att Sverige skulle kunna tänkas öfvergifva neutralitetspolitiken fått ett dråpslag». Socialdemokraternas partiledare Hjalmar Branting var inne på samma linje och påpekade mötets betydelse för den svenska neutralitetslinjen: »De som helt nyligen drömde om en egen svensk politik med det önskemål för ögonen att hvad än måtte ske, Sverige alltid skulle befinna sig i tyskt kölvatten, våga nu icke gentemot öfvervældigande folkmening öppet nedsätta de nordiska statschefernas möte i Malmö».

Arbetet inledde sin bevakning av mötet med att den 17 december referera vad några engelska och tyska tidningar skrev om mötet. De var överlag positiva och såg den nordiska neutraliteten som en fördel för bägge sidor i kriget. Den 18 december hade tidningen en bild av den svenska utrikesministern K. A. Wallenberg under rubriken »Dagens man». I en följande artikel med rubriken »Neutralitetsmötet i Malmö» beskrevs Wallenberg som »vår duglige och sympatiska utrikesminister». I artikeln, som är hållen i en lätt ironisk ton, skildrades de kungligas ankomst med några ironiska slängar åt lokala honoratiöres. Bland andra fick landshövding De la Gardie kommentaren att han »givetvis icke var till sin fördel i landshövdingeuniformens fula kappa».

Vykort från trekungamötet.

Den 19 december skrev signaturen »Nils» en betraktelse över kungamötet med rubriken »Tre kungars dag». Han förundras över hur »vi som i hjärtats djup äro republikanskt sinnade, vi ha varit med om att blotta våra mer eller mindre lockiga huvuden och ropat Hipp Hipp Hurra för Gustaf och Christian och Carl Haakon».

Hans slutsats är dock att mötets goda avsikt att fastslå en nordisk enighet kring en neutralitetspolitik var så viktig att det över-skuggade allt. Wallenbergs insatser för att hålla tillbaka all svensk krigsaktivism fram-hölls som särskilt viktig. Artikeln slutord var även ett slutord över de svenska politiska striderna under 1914. »Kungamötet i Malmö må i framtiden få vilken betydelse som helst, för närvarande ta vi det som ett tecken på fullständig enighet mellan Nordens trenne folk såväl i goda som onda dagar, både utåt och inåt, och själva äro vi nu på god väg att för tre-kungars-dagen i Malmö glömma bort

både bondetåg och borggårdspolitik och gå ut i eftermiddag och skrika hurra en gång till – Så kan det gå!»

I en analys av den officiella kommunikén den 21 december menar de att den till innehåll var mager men att det inte var annat att vänta. Det viktiga var det tydliga beskedet att det är neutralitetspolitiken som gällde och inte »Sven Hedin-politiken».

Skånska Dagbladet nöjde sig med ett ganska kortfattat referat av händelserna utan kommentarer. Den 19 december publicerade man en sida med rubriken »Extrablad – Konungamötet i Malmö» med underrubriken »Nordiskt samförstånd».

Lunds Dagblad koncentrerade sig föga förvånande på studentuppvaktningen och studentsångarnas konsert på Rådhuset. Rubriken löd: »Konungamötet i Malmö. Studentuppvaktningen och konserten – två glänsande moment i gårdagens allvarliga program».

Vad blev då kvar i Malmö?

Den penna som användes för att underteckna slutdokumentet gavs som gåva till landshövdingenskan Elvira De la Gardie, och hon lät förgylla den. Bordet som kungarna förhandlade vid står idag i SE-bankens lokaler, och kungarnas platser är markerade med silverplattor. I Sparbanken Bikupans hus, där Christian X bodde, lät man sätta upp en skylt i hissen som omtalade det höga besöket och att »här åkte Nordens tre konungar i denna Sparbanken Bikupans hiss».

Det kom att hållas ytterligare ett trekungamöte under första världskriget, denna gång i Kristiania (Oslo) i november 1917. I ett tal uttalade sig Gustaf V för att relationen mellan Sverige och Norge i framtiden skulle vara »en ny förening, icke av det gamla slaget, men en förståelsens och en hjärtats förening», ord som togs mycket väl upp i Norge.

Summary

In this article Göran Larsson gives an account of two important events which took place in Malmö 1914: first the Baltic Exhibition and then the meeting of the three sovereigns from Denmark, Norway and Sweden. He deals with the context in which the exhibition was planned being one in a series of European exhibitions since the first which was held in London 1851. The theme of the Baltic exhibition was the Baltic area, which then consisted of the nations bordering the Baltic Sea, namely Russia, Germany, Denmark and Sweden. The idea was to manifest Malmö as a modern industrial city. A huge area was set aside for the exhibition which was divided into three different zones: the Entertainment area, the exhibition halls in the central area, and "the meditative features" such as an art hall, a crematorium and the royal pavilion. The total area amounted to 490 000 m². Malmö city invested a great deal

in the exhibition which was a huge success.

The 1st World War broke out at the beginning of August while the exhibition was still open, not closing until October 4. The Russians and Germans removed some of their exhibits (e.g. motor vehicles) immediately but did not close down the remainder of their sections until the official end.

As a result of the crisis caused by the outbreak of the war a meeting of the three Scandinavian kings took place in December 1914 in Malmö. By making use of the archives Larsson has been able to give a detailed account of the program for that meeting as well as its outcome, which was to manifest the unity of Norway, Sweden and Denmark and their decision to remain neutral.

Litteratur

- Ahlund, Claes, (red.) *Scandinavia in the First World War. Studies in the War Experience of the Northern Neutrals*. Falun 2012.
- Franzén, Nils-Olof: *Undan stormen, Sverige under första världskriget*. Uddevalla 1986.
- Hadenius, Stig: *Gustaf V, en biografi*. 2007.
- Johansson, Roger och Larsson, Göran red. *Malmö 1914 – en stad på gränsen till det moderna*. Malmö 2013.
- Jönsson, Åke: *Historien om ett residens. Länsresidenset i Malmö under fyra sekler*. Trelleborg 1993.
- Lindahl, Edward W: »Nordiska konungarnas möte i Malmö den 18 och 19 december 1914». Adam Lewenhaupt (red.) *Minnesskrift utgifven med anledning af H M konung Gutaf Vs 10åriga regering*. Stockholm 1917.
- Lybeck, Otto: *Öresund i Nordens historia*.
- Lysander, Albert: *Tal vid morgongudstjänsten i S:t Petri kyrka den 19 december 1914*. I Sällskapet Skånes årsbok 1924.
- Malmö Museers årsbok 1989.
- Modeér, Kjell-Åke: *Trekungamötet. Gustaf V:s idé? Nej Wallenbergs*. Elbogen-medlemsblad för Malmö Fornminnesförening nr 4 årgång 4 Malmö 1974.

Tidningar

- Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 18–21 december 1914.
- Arbetet* 17–21 december 1914.
- Skånska Dagbladet* 19 december 1914.
- Lunds Dagblad* 19 december 1914.

Alnarps lantbruksmuseums bakgrund och historia

Ett kulturminne från 1914

Av Barbro Henriksson

SLU, Alnarp

Parallellt och sammankopplat med den baltiska utställningen hade hushållningssällskapen i de båda Skånelänen anordnat ett jubileumslantbruksmöte. De firade sin hundraåriga tillvaro. I anledning härav har museiföreningen *Skånska lantbruksmuseet i Alnarp* givit ut en jubileumsbok *När lantbruksmuseet kom till Alnarp*. Bokens redaktör och medförfattare har varit Barbro Henriksson, som i denna uppsats klargör hur museibyggnaden och föremålen i denna skall kopplas till baltiska utställningen. Uppsatsens avslutande del, *Museibyggnaden*, har skrivits av byggnadsantikvarie Magnus Henriksson.

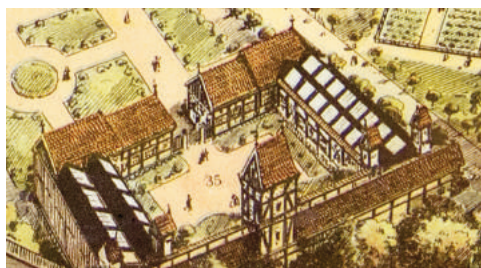
Red.

Historien om lantbruksmuseets tillkomst är inte endast historien om ett museum. Det är också berättelsen om Baltiska utställningen, Jubileumslantbruksmötet och Mejeri- och Lantbruksinstitutet vid Alnarp, år 1914. Hushållningssällskapen i Malmöhus län och Kristianstads län förtjänar i detta sammanhang mycken och välförtjänt uppmärksamhet, då Alnarp för alltid står i stor tacksamhet till de båda.

Lantbruksmötet 1914 blev kallat Jubileumslantbruksmötet eftersom det då var 100 år sedan de båda Hushållningssällskapen bildades. Detta går att läsa mer om i kapitlet om *Hushållningssällskapens historia*, som ingår i jubileumsboken *När lantbruksmuseet kom*

till Alnarp. Lantbruksmötet och en stor lantbruksutställning ägde rum inom Baltiska utställningen 1914 och samtidigt fanns där en lantbrukshistorisk utställning, ibland kallad *Historiska paviljongen När lantbruksmuseet kom till Alnarp*. Den innehöll i huvudsak äldre jordbruksmaskiner, träredskap, handredskap, hushållsföremål, samtliga föremål redan då gamla. Allt detta blev efter Baltiska utställningens slut donerat till Alnarp av de båda Hushållningssällskapen och utgör sedan dess grunden till värdefulla samlingar i det på Elevenborgsvägen vackert placerade Lantbruksmuseet. Det förklarar också att vi kan uppvisa en mångfald föremål från 1700-talet.

Att kortfattat beskriva den närmast gigantiska Baltiska utställningen i Malmö och det förhållandevis stora Jubileumslantbruksmötet med lantbruksutställningen samt den lantbrukshistoriska utställningen har inte varit helt lätt. Vi har haft mycket god hjälp av böcker som beskrivit Baltiska utställningen, framförallt har utförlig dokumentation efter hela utställningens avslutande skrivits. För att levandegöra det omfattande Jubileumslantbruksmötet har stimulerande litteratur och information hittats i Malmöhus Hushåll-

Lantbrukshistoriska byggnaden, »vitmenad med imiterat korsvirke».

ningssällskaps protokoll i de s.k. kvartals-skrifterna och i t.ex. *Katalog över skånska hushållningssällskapens jubileumslantbruksmöte* och det tre band stora bokverket *Officiell berättelse öfver Baltiska utställningen 1914*, som består av totalt 1 500 sidor.

Några fakta kring händelser i Malmö under 1914

- Baltiska utställningen invigdes den 15 maj och avslutades den 4 oktober Areal: 50 hektar. Arkitekt Ferdinand Boberg.
- Jubileumslantbruksmötet invigdes 15 juni och avslutades 21 juni. Areal 25 hektar i Magistratsvången. Arkitekt Alfred Arwidius.
- Jubileum 1914 avseende Hushållningssällskapens i Kristianstads län och Malmöhus läns hundra år som organisationer.
- En lantbruksutställning ordnades samtidigt och det var tänkt att den efter lantbruksmötets avslutande skulle pågå lika länge, som Baltiska utställningen gjorde.
- Första världskriget utbröt 28 juli. Ansvariga för lantbruksutställningen och den lantbrukshistoriska utställningen beslöt därför att stänga den 13 augusti och inpackningen av museiföremålen påbörjades 24 augusti.
- Den lantbrukshistoriska utställningen pågick i lokaler som på vissa kartor kallas 'Den lantbrukshistoriska paviljongen'.
- Bedömningarna / pristävlingarna av djur pågick officiellt från 15 juni. (Men bedömare/domare samlades redan 13 juni och i viss utsträckning kom hästbedömning igång redan 14 juni.)
- Maskinhallen stod ej under Lantbruksmötets beskydd utan löd under den Baltiska utställningen. Den innehöll jämväl modern industrialism såsom mjölkningsmaskiner.
- Utanför Baltiska utställningen pågick Baltiska spelen, som var en omfattande idrottstävling med tyngdpunkt på sommaridrotts-grenar.

- Det berömda så kallade Trekungamötet hölls 18 och 19 december 1914 då de tre nordiska kungarna samlades tillsammans med sina utrikesministrar på residenset i Malmö med anledning av första världskrigets utbrott.

Skånska hushållningsföreningen, var vad vi med ett modernare språkbruk skulle kalla för en paraplyorganisation för de båda skånska hushållningssällskapen. Den är nu nerlagd.

Det korrekta namnet på Alnarp var vid denna tid *Mejeri- och lantbruksinstitutet vid Alnarp*. Chefen på Alnarp benämndes föreståndare. Mats Weibull innehade befattningen med professors namn under perioden 1911–1922.

Lantbruksmuseets utseende och stil

Att fylla 100 år och fortfarande se proper ut är förknippat med kvalité och ett gott liv! Man kan konstatera att den vitmålade byggnaden med imiterat korsvirke vari den lantbrukshistoriska utställningen fanns på lantbruksmötet i Malmö, exteriört inte hade några som helst likheter med den röda träbyggnad som återuppstod som museum på Alnarp. Gemensamt är endast att de har slutande takfönster. Dessa återfinner man dessutom på åtskilliga byggnader på Baltiska utställningen och de gav idealiskt ljusinsläpp.

Museets arkitekt Alfred Arwidius var utbildad vid KTH i Stockholm samt vid Bauakademie i Berlin och vid Alnarp lärare i byggnadslära. Hans mest kända byggnader i Malmö är Sjöbergska palatset på Östergatan, Frimurareordens hus på Isak Slaktaregatan och flera andra. Exempel utanför Malmö är Korsbackakyrkan i Kävlinge, Arlövs kyrka i Burlövs kommun samt Landskrona teater och Ronneby teater. Han var född 1861 och dog i april 1915. Hans efterträdare i samma ämne blev arkitekten Oscar Hägg, som stannade på Alnarp i tjugio år.

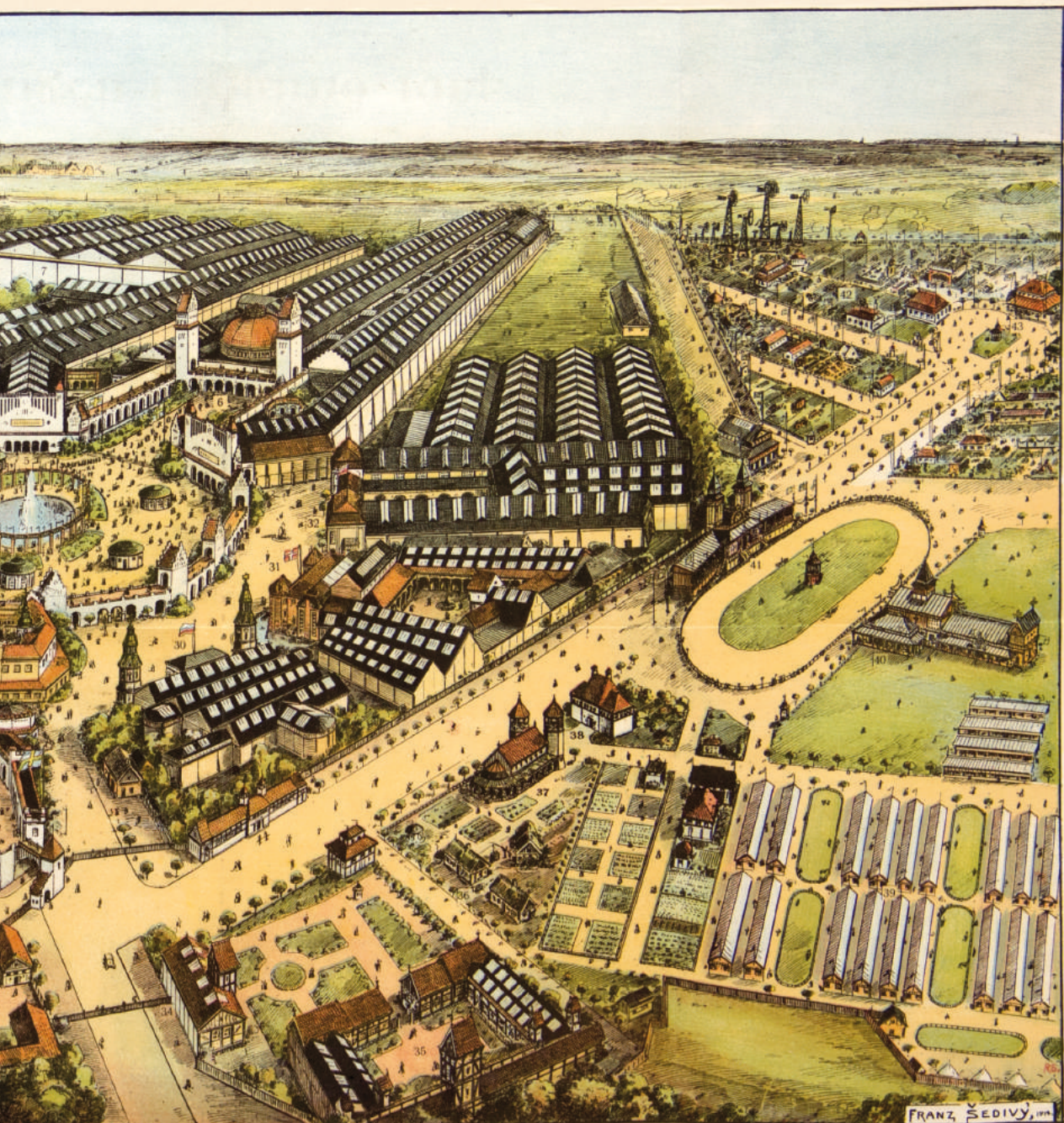

AX. SEIERSEN, MALMÖ

1. Huvudentré.	7. Statens Järnvägs utställning.	13. Kungl. Paviljongen och Berget.
2. Utsiktstorn.	8. Fiskeri- och Motorutställning.	14. Årsta.
3. Huvudrestaurant.	9. Kastellet (Restaurant).	15. Idrottsplatsen.
4. Industrihall.	10. Konsthallen.	16. Rutschbana.
5. Maskinhall.	11. Verdbandibund.	17. Folkrestauranten Temperance.
6. Kongresshall.	12. Krematoriet.	18. Djurens Paradis.

Baltiska Utställningen

19. Skogsutställning.	22. Dansbanor.
20. Konfettialong.	23. Engelsk Skjutbana och Babylon.
21. Margarinfabr. A.-B. Pellerins Paviljong.	24. Teater.

ningen i Malmö 1914.

25. Café.	28. Passage från Centralgården till Enskilda Paviljonger och Nöjesfältet.	30. Rysslands Utställning.	34. Vuxthallen.	40. Mejerihallen.
26. Malmö Kaffekompanis Paviljong.	29. Baltiska Restauranten.	31. Danmarks Utställning.	35. Historiska Utställningen.	41. Tribunen.
27. Skånska Stådnernas Utställning.		32. Tysklands Utställning.	36. Ryggkästugorna.	42. Maskinutställningen.
		33. Fiskdam Fiskeri-, Produkt- & Redskapshallen. Byrå.	37. Morris Frankel & Co	43. Maskinrestauranten.
			38. Svalöfs Paviljong.	44. Svenska Kalkförsäljnings A-B.
			39. Häststallarna.	

Lantbruksmuseet – en klenod och ett byggnadsminne på Alnarp

Vid förfrågan (juni 2013) hos Länsstyrelsen i Malmö angående byggnadsminnesförklaringen av museibyggnaden fick jag följande svar av länsantikvarie Thomas Romberg:

Länsstyrelsens material är magert vad gäller skälen till byggnadsminnesförklaring av museet på Alnarp. Det ingår i ett beslut från 1993 där regeringen/kulturdepartementet fastställer skyddsföreskrifter för vissa statliga byggnadsminnen. Alnarp är en av dessa anläggningar. Museet ingår som en byggnad bland övriga. Det finns således inga särskilda skäl för Museet. Museibyggnaden, som enligt skyddsföreskrifterna får inte rivas, flyttas eller till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.

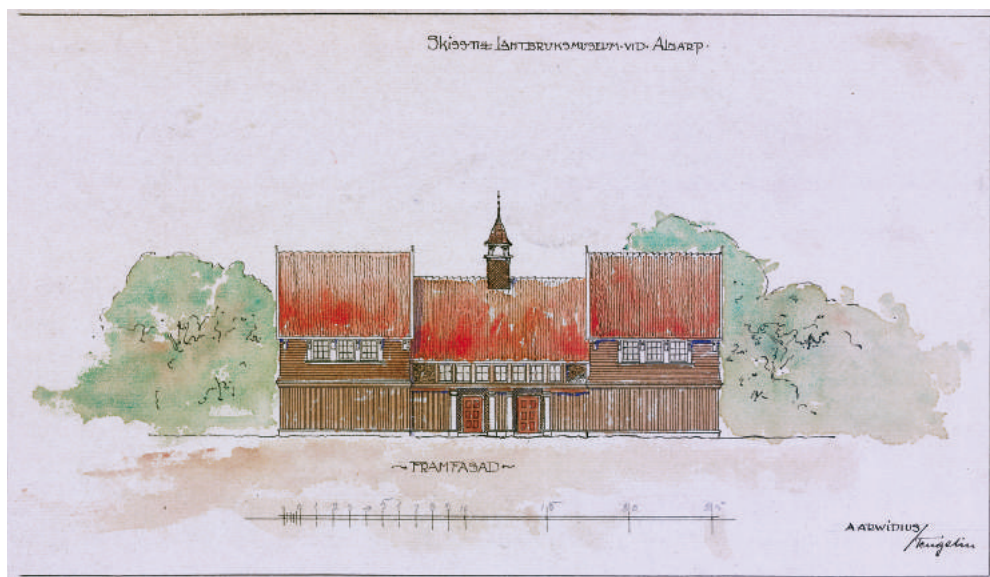
I detta sammanhang vill vi från föreningen Skånska lantbruksmuseet dementera att museet invigdes 1916. Inga belägg eller beslut om någon invigning kan hittas varken i Institutets eller i Hushållningssällskapens protokoll det året. Vid ommålningsarbetet 2013 tillfrågades Akademiska hus om det går att måla över årtalet som står ovanför huvuden-

trén. Svaret blev nej från länsstyrelsen. På grund av byggnadsantikvariska regler tillåts inte detta. Årtalet ovanför entrén får stå kvar – det är för oss ett lätt bekymmer att bära.

Museibyggnaden

Byggnaden förändrades i hög grad då den flyttades från utställningen till Alnarp. Trots det kan vi ana att den har sitt ursprung i ett lekfullt utställningssammanhang och gjorts för att dra blickarna till sig. Exteriören har form av ett sydgötiskt hus, en typ av allmogebyggnad med två högre loftbodar eller härbren på sidorna med en lägre stuga mellan sig. Som för att markera lekfullheten är den lägre mellanliggande delen krönt av en liten takryttare(torn). Fasaderna är rödfärgade och klädda med stående panel i nederdelen och liggande panel upptill. Högt belägna fönster ger vackert ljus åt interiören.

Denna är ljus med en stor öppen utställningshall i byggnadens mittersta del. Här har man lånat rumsdisposition från tidens fa-

Alfred Arwidius ritning av lantbruksmuseet i Alnarp.

Bild 3 Interiörbild från lantbrukshistoriska museet.

briksarkitektur men klätt den med nationalromantisk dekor. Utställningshallen har dagsljus från fönster i väggarna och stora sågtandsformade takfönster av en typ som närmast blev en symbol för fabriksbyggnader. Takstolarna stöds av flera rader stolpar som klätts in som klassiska kolonner. Interiören har en sparsam dekor med tidstypiska målade hjärtan längs bärlinor i taket. Den liggande träpanelen benämns 'panel på förvandring' eller vanligare är 'fjällpanel'.

En enig styrelse har av flera anledningar valt att förlägga 100-årsjubileet med utgångsläget att »allt» firande av Baltiska utställningen och de skånska hushållningssällskapens 200-årsjubileum sker runt omkring oss, år 2014. Samtliga förberedelser för donationen av museibyggnaden och de agrarhistoriska museiföremålen är beskrivna i jubileumsboken och överlämnandet klart från våra donatorer, de skånska hushållningssällskapen år 1914.

Summary

The history of Alnarp Agricultural Museum

The Agricultural Societies of Skåne and Kristianstad Counties celebrated their centennial anniversaries at the same time as The Baltic Exhibition, of which they also were a part, when it took place in Malmö in 1914. In this article Barbro Henriksson gives an account of how the building in which the Agricultural Museum is housed and the objects in it are linked to the Baltic Exhibition.

In the second part of the article Magnus Henriksson has described the actual building and the various influences which determined its architecture.

Källor

Oryckta källor

Landsarkivet i Lund

Alnarps mejeri och lantbruksinstituts protokoll år 1913, 1914, 1915, 1916.

Litteratur

Alnarpsinstitutet 100 år, En festskrift. Redaktör Thomé, Karl Erik 1962.

Andersson, Kjell, Kritz, Göran, *Tre museer – en förening*. Alnarp, 2008.

Christenson, Göran, Ericsson, Anne-Marie, Pehrsson, Per-Jan, *Baltiska utställningen 1914*. Kristianstad, 1989.

Katalog öfver Skånska Hushållningssällskapens jubileumslandbruksmöte. Hederspriser, domare och utställare. Malmö 1914

Kährström, Olof, Regionala främjare av de areella näringarna under 200 år. *Hushållningssällskapens historiker, periodiska skrifter och arkiv*. 2002, Kungl. Skogs och Lantbruksakademien.

Larsson, Sigfrid, *Malmöhus läns hushållningssällskap 1814 – 1964*. Malmö, 1964.

Officiell berättelse öfver Baltiska utställningen i Malmö 1914. 3 band. Redaktör Herman Fredrik Ahlström. Del I 1921, Del II:1 1915, Del II:2 1919.

Skånskt Lantbruk, medlemstidskrift, årgång 22, nr 6 1989, nr 4 2013.

Tykesson, Tyke, Magnusson Staaf, Björn, *Arkitekterna som formade Malmö*. Malmö, 1996.

Öhman, Axel, *Malmö och Baltiska utställningen. Handbok för resande*. Malmö, 1914.

Några skånska företag under första världskriget

Av Lars Berggren

Professor, Historiska institutionen, Lunds universitet

Författaren undersöker i denna uppsats hur första världskriget påverkade de skånska industriföretagen och deras anställda med utgångspunkt från primärt källmaterial. Han har valt ut nyckelindustrier i Malmö och Landskrona. Utöver krigets påverkan på t.ex. ekonomi och råvaruförsörjning får vi inblickar i de anställdas problem för att klara uppehållet. Dyrtidstillägg och bostadsbrist hör till de fenomen som belyses.

Red.

De flesta historiker är överens om att första världskriget fick stora återverkningar för Sverige. Försörjningssvårigheterna och livsmedelsbristen under kriget utlöste sociala och politiska motsättningar, som funnits tidigare men som bröt ut i full kraft 1917–1918. Rädslan för revolution tvingade högern att ge upp sitt motstånd mot den allmänna rösträtten. Dessförinnan hade parlamentarismen sjösatts när socialdemokraten Hjalmar Branting och liberalen Nils Edén bildade regering.¹

Ekonomhistoriker har diskuterat vad första världskriget betydde för den svenska industrin. Ofta hänvisas till Erik Dahmén, som menade att kriget betydde en stöt framåt när det gällde varuinnovationer och principer för företagsledning. Lars Magnusson framhåller dock att mycket av detta redan fanns före kriget, men att detta förstärkte »rationaliseringsfasen av ett utvecklingsblock som haft sin upprinnelse redan vid sekelskiftet».²

Kriget fick olika konsekvenser för skilda industrier och branscher. En del var beroende av import från ententemakterna, medan andra hade utvecklade förbindelser med Tyskland. En del producerade för en exportmarknad, medan andra var utpräglat hemmamarknadsinriktade. Att den internationella orienteringen även kunde ha betydelse för hur företagarna ställde sig till den politiska

demokratins genomförande har inte minst Sven Anders Söderpalm pekat på.³

Syftet med denna artikel är att visa hur några skånska företag påverkades av första världskriget. Genomgången bygger i stort sett på primärmaterial i företagens arkiv. Flera branscher och industrier saknas, till exempel stenkols- och kakelindustrin samt gummifabrikerna. Artikeln skall därför ses som ett första försök att skriva första världskrigets skånska historia med utgångspunkt från det material som finns i de olika företagens arkiv.

Industrierna och kriget; varvsindustrin

Under 1910-talet var situationen för svenska varv ganska ansträngd. Rederier vände sig vanligtvis till varv i andra länder när de skulle göra sina beställningar. Därför var det inte sällan staten och andra offentliga beställare som anlätade de svenska varven. En förteckning över fartyg som levererades från Kockums varv i Malmö mellan 1900 och 1914 visar detta tydligt.

De fartyg som beställdes av Rederi AB Nordstjärnan i Stockholm var lastfartyg av ett slag som arbetats fram av Kockums. Härigenom kunde man erbjuda en standardmodell till ett tonnagepris som låg förhållande-

vis lågt. Varvet fortsatte med detta koncept under krigsåren och kunde på så sätt leverera ett drygt tiotal lastfartyg till olika rederier.

Som vi ser av tabellen var Svenska marinen en betydande beställare redan före 1914. Så tidigt som 1875 levererades den första torpedbåten till marinen och den följdes av ett par kanonbåtar, en ångkorvett, ett kabelutläggningsfartyg, en torpedkryssare, en transportpråm, en ångkranpråm, två pansarfartyg och fyra jagare. Kockums byggde dessutom även två torpedbåtar till den danska marinen och en övningskorvett till den ryska marinen.⁴

Under krigsåren ökade beställningarna från den svenska marinen. De två första u-båtarna lämnade varvet under hösten 1914, men de följdes av ytterligare tre som beställdes 1915. Dessa u-båtar ritades efter förlagor som tagits fram av Fiat i Italien och som måste hämtas på plats trots brinnande krig. År 1916 beställdes ytterligare en u-båt, som var betydligt större och som intressant nog byggdes på licens från ett tyskt bolag, Aktien-Gesellschaft i Bremen. Marinen beställde även ett pansarskepp, Gustav V, som sjösattes 1918 tillsammans med en av u-båtarna. Leveranserna av alla dessa fartyg skulle dock dröja några år, vilket berodde på att komponenter och utrustning försenades med anledning av kriget. Det gällde bland annat vatten-

Tabell 1. Beställare av fartyg byggda av Kockums 1900–1913.

Beställare	Antal fartyg
Kungliga Järnvägsstyrelsen	1
Malmö Bogser AB	1
Svenska Marinen	7
Norrköpings Hamnstyrelse	1
Svenska Rederi AB Öresund	1
Rederi AB Rex	1
Rederi AB Sverige-Tyskland	1
Eskilstuna Nya Rederi AB	1
Kungliga Lotsstyrelsen	1
Malmö Hamnförvaltning	3
Göteborgs Hamnstyrelse	8
Skånska Cementgjuteriet	2
Ystads Hamnstyrelse	2
Rederi AB Nordstjernen	2

Uppgifter ur *Kockums Mekaniska Verkstads AB. Malmö, 1840–1940* (red. C.E. von Seth), Malmö 1940, s. 539 f.

pansar från USA till pansarskeppet och ackumulatorbatterier från Tyskland till u-båtarna.⁵

Beställningarna av dessa fartyg föranledde varvsledningen att genomföra en rad förändringar av baddarna och investeringar i nya maskiner.⁶ Dessutom utvidgades varvet genom förvärv av nya områden. Under krigsåren utförde Kockums också ett antal reparationer av fartyg som skadats genom krigshandlingar.

Öresundsvarvet i Landskrona grundades under kriget med det första mötet i bolagsstyrelsen i december 1915. Varvsledningen

Öresundsvarvet i Landskrona 1917.

projekterade två–tre ångare som skulle köpas av Rederiaktiebolaget Svecia. Handelsrestriktioner medförde problem med leveranser av råmaterial från Tyskland, men ledningen genomförde resor dit trots kriget.⁷ I december 1916 meddelades att den tyska regeringen beslutat att beställt fartygsmaterial skulle levereras efter kriget, men till de kontrakterade priserna. Däremot gick det att köpa och få sig tillsänt material som redan var färdigt. Bolagsstyrelsen konstaterade att arbetet på två stora fartygsbäddar skulle inledas under förutsättning att det gick att få utförseltillstånd för sådant material.⁸ Uppenbarligen bildade de svenska varven en sammanslutning för att försöka få ut material och komponenter från Tyskland. Öresundsvarvet hade beställt 8000 ton fartygsplåt som man ville köpa utan att betala aviserade prishöjningar.⁹

Det står alltså klart att varvet hade affärsförbindelser med tyska företag under kriget. Förutom skeppsplåt beställdes olika slags maskiner från Tyskland.¹⁰ Vid ett tillfälle diskuterades en affär med företaget Olson & Wright om fartygsförsäljning. Här kunde det dock finnas en komplikation beträffande förhållandet till Tyskland:

Då emellertid bakom firman Olson & Wright efter vad upplysts i förevarande affär stode norskt kapital, vore det nödvändigt att från våra förbindelser i Tyskland hämta närmare besked, huruvida denna omständighet kunde medföra svårigheter för materialleveranserna därifrån.¹¹

Nästkommade år diskuterades beställningar från Tyskland av järnkonstruktioner till kranar, räls och växlar. Eftersom ett handelsavtal mellan Sverige och Tyskland var under förhandling fick dessa beställningar vänta.¹² Under hösten meddelades vidare att Fartygsmaterialkontoret medgav att varvet kunde importera 800 ton material per månad från Tyskland.¹³

Öresundsvarvet var också i kontakt med marinförvaltningen om att få statsanslag för

att anlägga en torrdocka. Villkoren var enligt ett styrelseprotokoll:

...att arbetet påbörjas inom viss tid, att avgifterna för fartygs intagning i dockan skola utgå enligt en av Kungl Maj:t:s fastställd taxa, att så snart det allmännas behov så kräver, Kronans fartyg skola äga förmånsrätt till dockans begagnande framför enskildas fartyg, att för Kronans fartyg avgiftsfrihet skall äga rum intill ett belopp motsvarande tre procent af statsanslaget, samt att därest dockan skulle komma att icke vidare användas för avsedda ändamålet, ägaren skall vara skyldig att återföra statsanslaget jämte fyra procent årlig ränta från den dag dockan upphörde att begagnas för det avsedda ändamålet.¹⁴

Byggandet av dockan försenades dock troligtvis genom att tillgången på cement inte var tillräcklig. Cementfabrikerna drabbades av svårigheten att skaffa kol (se nedan) och kunde därför inte leverera cement i önskad utsträckning.¹⁵ En lösning som föreslogs av cementfabrikerna var att varvet självt skulle införskaffa tyskt kol. För varje ton kol skulle 170 ton cement levereras.¹⁶ Fortsatta leveranser av cement var dock beroende av Industrikommissionens avgörande (se nedan).¹⁷

Industrierna och kriget; andra branscher

Första världskriget fick stora följder för produktionen och försäljningen av socker i ett internationellt perspektiv. Dels betydde handelsrestriktioner och u-båtskrig att handeln minskade, dels drabbades de kontinentala betfälten rent fysiskt av krigshandlingarna. Konsekvenserna blev stora för europeisk betsockerproduktion, som minskade med 57 procent. Detta ledde dels till att sockerpriset gick upp, dels till att produktionen av rörsocker satte fart. Amerikanska intressen investerade kapital i rörsockerproduktion i synnerhet på Kuba.¹⁸

I Sverige fanns det ett avsevärt lager av socker, och detta var anledningen till att priserna inte höjdes på samma sätt som andra varor. Det fanns en överproduktion av socker,

men eftersom kriget förhindrade den tyska exporten till Norge, uppstod ett tomrum som kunde fyllas av de svenska producenterna. Efter att ha vänt sig till regeringen fick Sockerbolaget tillstånd att exportera socker 1915, men redan samma år ändrades förutsättningarna. En försämrad betskörd bidrog till att det istället uppstod brist på socker i landet. Efter att ha försökt en rad andra lösningar infördes ransoneringar under hösten 1916, och dessa varade fram till sensommaren 1919.¹⁹

År 1914 fick de skånska betodlarna en ny ordförande i friherre Jacob Bennet på Örtofta gods. Denne författade på uppdrag av Skånska lantmännens Arbetsgivareförening en hemställan till regeringen om att få importera arbetskraft från utlandet, uppenbarligen med syftning på »galizierna» som tidigare rekryterats till betfälten. Om inte detta skedde, skulle betarealen med nödvändighet minska. Regeringen avslag begäran, men problemen under kriget föranledde olika former av statliga subventioner till betodlingen.²⁰

När första världskriget bröt ut i augusti 1914 drabbades Skånska Cementgjuteriet genom att priset på stenkol ökade kraftigt och genom att efterfrågan minskade. Tidigare hade till exempel en hel del export gått till Ryssland, men kriget innebar att denna skars av. Under nästkommande år ändrades läget genom en stegrad efterfrågan. En ny marknad i Sydamerika kompenserade också för nedgången i början av kriget. Kolpriserna var alltså höga; stenkol importerades förvisso fortfarande, men högklassig engelsk kol måste ersättas med tysk. Kriget medförde också att importen av jutesäckar först minskade för att därefter helt upphöra under någon tid. Detta ledde till att papperssäckar fick användas istället.²¹

Under våren 1917 infördes exportförbud på cement, eftersom det fanns farhågor om cementbrist mot bakgrund av kriget till sjöss. Åtgärden räckte inte till och därför infördes

ransoneringar genom avtal mellan Industrikommissionen och Cementa. Regleringen varade fram till början av 1919.²²

När kriget bröt ut kunde en del textilfabriker dra nytta av att konkurrensen utifrån i stort sett upphörde. Så småningom drabbades industrin emellertid av att det blev allt svårare att skaffa råvaror. Bomullsimporten upphörde under 1917 efter att USA stoppat handeln. Malmö Yllefabrik, som hade anläggningar i Malmö och Furulund, fick problem som kan ha haft att göra med att vd:n och huvudägaren August Schmitz var tysk konsul. Bland annat beslagtogs en del av bolagets material av engelsmännen.²³ Problemet blev särskilt stora 1918. 1/7 1918:

Ordförande upplyste om, att materialbristen blir allt mera kännbar tillfölje ofantliga svårigheter i samband med ännu pågående världskriget. Fabriken kan endast till en liten del hålla i gång och ett stort antal av arbetarna är permitterade med understöd.²⁴

Mot slutet av året rapporterades att materialbristen var total, och att det därför var omöjligt att fortsätta driften såväl i Malmö som i Furulund. Arbetarna hade tidigare haft den vanliga lönen, men efter årsskiftet skulle de få ett understöd. I protokollet var det inte ovanligt med slängar mot England, som gavs skulden till svårigheterna. I sina memoarer skrev August Schmitz själv om krigsåren i följande ordalag:

Ingen kan förtänka mig, att jag under världskriget hade mina sympatier förlagda på centralmakternas sida. Jag var dock så pass befriad från de lidelser, krigshetsen jagat upp i människornas sinnen, att jag bevarade mitt huvud kallt och handlade i enlighet med de lagar, som reglera innevånarnas handlings-sätt i ett neutralt land. Jag visste, att jag härmed bäst skulle tillvarata både Sveriges och Tysklands intressen. Likväl blev både jag själv och det under min ledning stående Malmö Yllefabriks aktiebolag uppförda på ententens »svarta lista», en åtgärd, som på intet sätt var befogad och därför var kränkande icke blott för mig utan även för det neutrala land, i vilket jag i min egenskap av tysk konsul satts att officiellt tillvarata ett av de krigförande ländernas intressen.²⁵

Schmitz tyskvänlighet var således uppenbar, och den fick uppenbarligen konsekvenser även för Malmö Yllefabriks verksamhet.

Taylorism och rationaliseringar

Vid tiden för första världskriget fördes en diskussion bland företagsledare om att införa nya, »rationella» arbetsmetoder. Frederick Winslow Taylors *Scientific Management* översattes till svenska och gavs ut av Sveriges industriförbund i en första upplaga 1913.²⁶ Förordet var skrivet av överingenjören vid Separator, E.A. Forsberg. Några år tidigare hade arbetsmetoder i USA uppmärksamats av den stora Emigrationsutredningen. Kort uttryckt kan man känneteckna taylorismen som ett sätt att öka kontrollen och minska spilltiderna genom att systematiskt studera hur arbetet bedrevs. Verktygen var tidsstudier, nya ackordssystem och en utstuderad arbetsdelning.

Även på företag i Skåne genomfördes förändringar i tayloristisk anda under 1910- och 1920-talen. Malmöhistorikern Mats Greiff har visat hur bland annat kontorsarbetet på Kockums omorganiserades utifrån synsätt som var påverkade av de amerikanska metoderna.²⁷ Ett första rationaliseringsförsök gjordes 1913,

men planerna måste delvis skrinläggas på grund av motsättningar mellan Frans Henrik Kockum och vd:n Georg Ahlrot. I början av 1920-talet tillkallades rationaliseringsexperten Olof Kärnekull, som skrivit en bok med titeln *Modern arbetsledning*. De förändringar som nu genomfördes blev mera bestående. Bland annat inrättades en planeringsavdelning. Kärnekull skrev själv om omläggningen i Kockumshistoriken från 1940:

Uppläggandet av ett sådant arbetsprogram kom emellertid i praktiken att innebära, att planeringsarbetet måste utsträckas till alla de avdelningar, som voro »underleverantörer» till skeppsbyggnadsavdelningen, d.v.s. modellverkstaden, gjuteriavdelningarna, smidesavdelningen, maskinverkstaden, timmermansavdelningen, rörverkstaden jämte flera andra samt måleriarbeten, sanitetsarbeten, möbel- och tapetserararbeten m.fl. Alla dessa arbeten i olika avdelningar och underavdelningar skulle av planeringsavdelningen sammanhållas och dirigeras i stort. Dessutom måste planeringsavdelningen stå i ständig kontakt med konstruktionskontoret för att få fram erforderliga ritningar i rätt tid och att kontrollera materialbehovet, d.v.s. upphandlingsavdelningen och förråden. Det gällde ett nyskapande från grunden... I snabb följd utarbetades instruktioner för upphandlingen, förråden, förrådsbokföringen och godsexpeditionen. Vidare utarbetades en verkstadsordning gällande ordergivningen, materialförsörjningen och arbetsbelastningen i verkstäderna. Kontrollen av arbetstider, arbetsackord och spilltider skärptes.²⁸

Plåtmanufaktur i Malmö under 1910-talet. Med en ny arbetsorganisation kunde också en mera utstuderad genusarbetsdelning genomföras.

Det är naturligtvis inte någon tillfällighet att Kockumshistoriken rubricerar ett kapitel »Stordriftens tid. Från 1914 till 100-årsgränsen».²⁹ Något avgörande hände uppenbarligen under krigsåren, men en del av detta nya fick blomma ut under mellankrigstiden. Här kan också erinras om att när Öresundsvarvet grundades av Du Rietz var avsikten att bygga upp en modern, standardiserad produktion.³⁰

Dyrtidstillägg för arbetare och tjänstemän

För arbetarhushållen i Sverige blev krigsåren mycket svåra med försörjningsproblem och livsmedelsbrist. Sverige förklarade sig neutralt i kriget, men enligt regeringen Hammar-skjölds tolkning betydde detta att landet ställde sig utanför ententens handelsblockad mot Tyskland. Av detta skäl minskades handelsförbindelserna mellan ententens länder och Sverige. Följden blev brist på en rad varor, däribland spannmål. Priserna på livsmedel steg också, vilket föranledde regeringen att införa ransonering av en del varor. I detta läge gick stora skaror av arbetare ut på gator och torg i demonstrationer mot den förda politiken och mot de »gulaschbaroner» som skodde sig på krisen.³¹ Även i de skånska städerna genomfördes folkliga protester i form av hungerdemonstrationer. I Malmö samlades uppskattningsvis 30 000 människor på Stortorget den 25 april 1917 och krävde bland annat en överenskommelse med England, prissänkningar, ett slut på exporten av livsmedel och en återgång till reallönerna från tiden före kriget.³² Tre dagar senare, den 28 april, gick ungefär 3 000 människor i Landskrona ut på gatorna och ställde likartade krav, däribland bättre brödransonering.³³

Hur ställde sig de skånska företagen till dyrtidstillägg för arbetarna och tjänstemännen? Frågan väcktes på olika sätt i de företag vars bolagsstyrelseprotokoll jag gått igenom.

Tidigt under hösten 1915 ansökte verkstadsarbetarna på Kockums om dyrtidstillägg. Bolagsstyrelsen beslöt att köpa in stenkol och koks »samt eventuellt andra nödenheter» som skulle säljas till arbetarna för självkostnadspris. Styrelsen beslöt också att vid ett senare tillfälle ta upp frågan om direkta penningbidrag till »nödlidande familjer» och att tillsätta en kommitté av arbetare och förmän för att genomföra åtgärderna.³⁴ På styrelsemötet i december fastställdes att krigstidshjälp skulle motsvara fem procent av de anställdas intjänade årslön. Detta beslut gällde tjänstemän och sådana anställda som inte hade timlön. Tio kronor skulle utgå till hustrur och ytterligare tio till varje barn.³⁵ Nästan exakt ett år efteråt fattades ett liknande beslut, men nu skulle hjälpen motsvara tre procent för ogifta och fem procent för gifta. Till hustrur utgick 20 kronor och till hemmavarande barn halva denna summa.³⁶ Även under 1917 beslöts om dyrtidstillägg för tjänstemän.³⁷ På ett möte i maj 1917 diskuterades en skrivelse om att arbetare skulle kunna köpa matportioner till ett visst pris. Detta förslag avslogs dock.³⁸

Även på Carl Lunds fabrik i Malmö diskuterades dyrtidstillägg under krisåren. I november 1915 beslöts att de som hade varit anställda i mer än femton år i företaget skulle få bidrag. Kontorspersonal fick en halv månadslön, medan verkmästare och förmän fick 50 kronor. Gifta arbetare och änklingskor skulle få ett anslag på 20 kronor med ytterligare fem kronor för varje barn under fjorton år. De ogifta manliga arbetarna fick samma summa som de kvinnliga arbetarna: femton kronor.³⁹ Sommaren 1917 beslöts att arbetarna, såväl manliga som kvinnliga, skulle få femton procent av timlönen, en nivå som fördubblades i februari året därpå.⁴⁰ I juni 1918 beslöts »att höja timlönen för i bolagets tjänst anställda grofarbetare med 8 öre pr. Timme med bibehållande af förut beviljad dyrtids-

Malmö Yllefabriks anläggningar bland annat i Malmö och Furulund.

tilllägg af 30%».⁴¹ Övriga arbetargrupper höjdes i samma proportion. Förutom dessa dyrtidstillägg anslog företaget särskilda gratifikationer till arbetarna och deras barn inför julen 1917.⁴²

Malmö Yllefabriks Aktiebolag beslöt under sensommaren 1918 att betala ut dyrtidstillägg till olika kategorier. En gift förman fick 50 kronor plus 5 kronor för varje barn, medan en ogift förman fick 45 kronor. En gift arbetare fick 30 kronor plus fem kronor för varje barn, medan en ogift arbetare fick 25 kronor. En gift arbetserska fick 25 kronor plus fem kronor för varje barn, medan en ogift kvinnlig arbetare fick 20 kronor. Pensionärer med en pension under 500 kronor fick ett tillskott av 25 kronor.⁴³ På styrelsemötet i slutet av december 1918 beslöts följande: »På grund av fortfarande dyrtid har till bolagets arbetare, förmän och tjänstemän på julafton åter utbetalats, förutom vanlig julgratifikation, samma stora extratillägg som sist.»⁴⁴

I Landskrona svarade borgmästaren Munck af Rosenschöld på de krav som lämnats in av de demonstrerande arbetarna. Han framhöll bland annat att en del industrier i

staden organiserat matbespisning på arbetsplatserna. Detta blev också en del av en överenskommelse mellan företagsledarna och livsmedelsnämnden.⁴⁵

På ett styrelsemöte på Öresundsvarvet tidigt under hösten togs frågan upp om att anskaffa livsmedel, och då särskilt kött, till arbetarna under vintern.⁴⁶ I november beslöt styrelsen att anordna ett marketenteri i ett skjul. Uppskattningar visade att det skulle kosta 22 öre per portion. Vid ett kommande möte beslöts om en prislista. Arbetare skulle betala 25 öre för frukost, 50 öre för middag samt 25 öre för kvällsmat. Tjänstemän och förmän skulle betala 60 öre för frukost, 90 öre för middag och 60 öre för kvällsmat.⁴⁷

Dyrtidstillägg för tjänstemän diskuterades av styrelsen under sommaren 1917. Beslutet blev att sådant skulle kunna utgå efter individuell prövning.⁴⁸ Järn- och metallarbetarna gick ut i en strejk i september 1917. Den bilades inte förrän i början av december och ledde fram till ett avtal, där det bland annat skrevs in ett dyrtidstillägg.⁴⁹

Efter förhandlingar med järn- och metallarbetarna slöts ett avtal året därpå som innebar en timlöneökning med 7 öre, varav 3 öre

var dyrtidstillägg. Dyrtidstillägget ökades sedan till 6 öre för denna kategori. Grovarbetarna hade en annan konstruktion med 9 öre i dyrtidstillägg för ogifta och 11 öre för gifta.⁵⁰

Sammanfattningsvis kan konstateras att flera av dessa åtgärder vidtogs efter det att arbetarna via sina fackliga organisationer gjorde framställningar om dyrtidstillägg. Svaren från företagen var dock högst varierande, och vi kan också se av sammanställningen ovan att nivån och omfattningen av dyrtidstilläggen var olika på olika arbetsplatser.

Frågan om arbetarbostäder

Bostadssituationen var allmänt svår under första världskriget. När kriget bröt ut stannade byggnadsverksamheten av, och det blev snart nödvändigt att anordna nödbostäder. Samtidigt brottades en del av företagen med problem att rekrytera arbetare. En lösning som diskuterades var därför att bygga arbetarbostäder.

Kockums Mekaniska Verkstad hade haft arbetarbostäder sedan 1874. Ett av husen uppfördes på en tomt i närheten av Ribersborg. Där fanns 16 lägenheter med två rum och kök samt åtta lägenheter med ett rum och kök. Huset inrymde 24 hushåll med sammanlagt ett hundratal personer.⁵¹ Frågan togs åter upp under hösten 1916, då bolaget bestämde sig för att uppföra en ny bostad invid Mariedahl.⁵²

Malmö Yllefabriks AB meddelade på ett möte 1917 att drätselkammaren uppmanat bolaget att uppföra arbetarbostäder. Det statliga bidraget kunde uppgå till en tredjedel av byggkostnaden, och tomter kunde tillhandahållas av staden till förmånligt pris. Därför beslöt sig bolaget för att ansöka om att få inrätta 100 lägenheter i fem hus belägna i Malmös omgivning.⁵³ Fabriken hade också en stor anläggning i Furulund med arbetarbostäder.

Öresundsvarvet anlades ju under krigsåren, och nyrekryteringen av arbetskraft var ett återkommande ämne på bolagets styrelsemöten. Ett citat från ett styrelsemöte hösten 1916 är ett tydligt exempel på detta:

Diskuterades frågan om bostadsbristen i Landskrona. Styrelsen var ense om, att därest varvet icke skulle hämmas i sin utveckling, måste bolaget gå i författning om anskaffande af ca 400 arbetarelägenheter.⁵⁴

Förhandlingar fördes med stadsarkitekten i Landskrona om att bebygga kvarteret Gripen med hus som skulle inrymma uppemot 200 lägenheter. Ytterligare en arkitekt anlätades så att det fanns två alternativ att välja mellan. Tanken var att byggnaderna skulle ha två våningar med inredd vind. Två tredjedelar skulle vara enrumslägenheter, medan en tredjedel skulle bestå av två rum.⁵⁵ De färdiga arkitektförslagen diskuterades på ett kommande möte efter att ha granskats av en byggmästare. Motiveringen av det vinnande förslaget är intressant:

Det hade dervid befunnits att arkitekt Bengtssons förslag (komplexet alltför kasernartat, trappor och tamburer otillfredsställande, för små möjligheter till uthyrning av enkelrum) var avgjort underlägset det förslag, som uppgjorts av arkitekt Eklund.⁵⁶

Den senare, som tillika var stadsarkitekt, fick uppdraget att rita tio hus i kvarteret. En skrivelse gick också till stadsfullmäktige om att få upplåtelse på kvarteret Gripen. Dessutom beslöts att inrätta ungarshotell för ett tiotal arbetare.

Men dessa planer var inte nog. Fler bostäder diskuterades och på ett möte i januari 1917 gjordes en sammanställning:

Tillhopa skulle bolaget alltså, om nybyggnadsföretagen genomfördes, erhålla 1 fyrrums, 5 trerums, 128 tvårums, 164 enrumslägenheter och 62 enkelrum, tillhopa 360 bostäder. Detta antal ansåg styrelsen vara tillräckligt, men på samma gång oundgängligen erforderligt därest tillfredsställande arbetarförhållanden vid varvet skola erhållas.⁵⁷

Skälen till att företagen upprättade arbetarbostäder kunde variera. Bostäder skulle kunna betraktas som ett led i en patriarkal (paternalistisk) strategi där företagen tillhandahöll »sociala förmåner» i utbyte mot lojalitet. De skulle också kunna ses som ett sätt att rekrytera arbetskraft och att hålla kvar yrkeslärd arbetare i en konkurrensutsatt situation. En viktig aspekt måste dock framhållas, nämligen att ett hyreskontrakt vanligtvis bara var giltigt så länge arbetaren hade någon form av anställning på arbetsplatsen. Strejkande arbetare riskerade således att förlora sin bostad. En illustration av detta ges i ett av Öresundsvarvets styrelseprotokoll:

Verkställande direktören anmälte att i bolagets hus kvarbodde åtskilliga strejkande arbetare, däribland några, som icke betalt sin hyra. Beträffande de senare beslöts affordra dem säkerhet för hyran. De öfriga skulle erinras om att de måste flytta i den mån personer, som hade arbete vid varvet, behöfde beredas bostäder.⁵⁸

Sammanfattning

Första världskriget fick återverkningar för industriföretagen i Skåne, men på olika sätt. Varven i Malmö och Landskrona kunde likasom andra delar av svensk verkstadsindustri dra fördel av krigskonjunkturen. Krigsåren blev något av en katalysator för rationaliseringar som genomfördes efter kriget. Andra branscher drabbades dock kraftigt av handelsrestriktioner och blockader. Här kan framför allt nämnas textilindustrin som fick göra produktionsinskränkningar till följd av svårigheten att importera råmaterial. Gemensamt för flera av industrierna var också bristen på kol som bland annat fick konsekvenser för cementindustrin.

De sociala problemen var stora under krigsåren, och arbetarbefolkningens situation förvärrades genom den kännbara livsmedelsbristen. Arbetarna förde genom sina fackföreningar fram krav om dyrtidstillägg. Respon-

sen från företagsledningarnas sida varierade, liksom nivån på de extra tilläggen. Den kännbara bostadsbristen syns också i styrelseprotokollen. Företagen planerade arbetarbostäder i dialog med kommunerna, men dessa bostäder sågs också som strategiskt viktiga för att rekrytera arbetare.

Efter kriget kunde socialdemokrater och liberaler genomföra en rösträttsreform som innebar allmän och lika rösträtt. En närmast revolutionär situation i landet och revolutioner i vår omvärld var bakgrunden till att högern gav upp sitt motstånd. En del av de mera engelskorienterade storföretagarna insåg att en demokratisering var nödvändig. Av denna artikel framgår att förbindelserna med Tyskland var livaktiga för en del av de skånska företagen. Hur de skånska företagsledarna förhöll sig till den demokratiska förändringsprocessen återstår att reda ut.

Summary

This article examines some industries in Skåne during World War I. The engineering industry and the shipyards took advantage of increasing demand from, among others, the Swedish Marine. The textile mills suffered from difficulties in importing raw material, such as cotton, due to trade restrictions and a blockade. The shortage of coal also heavily impacted industry, especially the cement manufacturing plants.

During the war, people suffered from shortages of food, such as bread and potatoes. Protests were organized in towns such as Landskrona and Malmö. The trade unions demanded extra wages to meet the difficulties, and the companies responded differently. The company boards also discussed the housing situation in cooperation with the municipalities, sometimes resulting in the building of company housing. This was also a strategy for the recruitment of workers.

Noter

- ¹ Lars-Arne Norborg, *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen, Svensk samhällsutveckling 1809–1992*, Stockholm 1993, s. 181 f.; Lars Berggren & Mats Greiff, *En svensk historia från vikingatid till nutid*, Lund 2009, s. 296 ff.; Bo Stråth, *Sveriges historia 1830–1920*, Stockholm 2012, s. 202–206.
- ² Lars Magnusson, *Sveriges ekonomiska historia*, Stockholm 1996, s. 365.
- ³ Sven Anders Söderpalm, *Storföretagarna och det demokratiska genombrottet. Ett perspektiv på första världskrigets svenska historia*, Lund 1969.
- ⁴ *Kockums Mekaniska Verkstads AB. Malmö, 1840–1940* (red. C.E. von Seth), Malmö 1940, s. 537 ff.
- ⁵ *Kockums Mekaniska Verkstads AB. Malmö, 1840–1940*, s. 291 ff.
- ⁶ Styrelseprotokoll 19/2 1915, 18/3 1915, 15/6 1916, Kockums Mekaniska Verkstads arkiv, Malmö stadsarkiv.
- ⁷ Styrelseprotokoll 16/12 1915, 21/11 1916, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ⁸ Styrelseprotokoll 19/12 1916, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ⁹ Styrelseprotokoll 5/5 1917, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ¹⁰ Styrelseprotokoll 23/7 1917, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ¹¹ Styrelseprotokoll 12/12 1917, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ¹² Styrelseprotokoll 20/9 1918, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ¹³ Styrelseprotokoll 15/11 1918, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ¹⁴ Styrelseprotokoll 21/11 1916, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ¹⁵ Styrelseprotokoll 17/4 1917, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ¹⁶ Styrelseprotokoll 15/5 1917, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ¹⁷ Styrelseprotokoll 23/7 1917, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ¹⁸ Jan Kuuse, *Sockerbolaget Cardo 1907–1982*, Malmö 1982, s. 74 ff. Vid Historiska institutionen i Lund skriver Fredrik Björk en avhandling om socker i ett miljöhistoriskt perspektiv.
- ¹⁹ Kuuse, s. 78 ff.
- ²⁰ Kuuse, s. 79 ff. Om den så kallade galizierimporten, se Lars Olsson, »Skånska godsägare och galiziska roepiger. Kapitalism, betodling och arbetarimport före första världskriget», *Över gränser, festskrift till Birgitta Odén*, Lund 1987.
- ²¹ Karin Kock, *Skånska Cement Aktiebolaget 1871–1931, Minnesskrift*, Uppsala 1932, s. 125 ff.
- ²² Kock, s. 129 f.; Johan Lundin, *Malmö industristaden. Addo, Cementa, Ljungmans, Kockums*, Malmö 2007, s. 43. Vid Historiska institutionen i Lund skriver Pål

- Brunnström en avhandling om bland annat familjen Wehtje, som var ledande inom cementindustrin.
- ²³ Bengt Åke Häger, »I skuggan av världskrig och världskris», *Malmö stads historia, femte delen*, Malmö 1989, s. 349.
 - ²⁴ Styrelseprotokoll 1/7 1918, Malmö Yllefabriks Aktiebolag, Malmö stadsarkiv.
 - ²⁵ *August Schmitz levnad berättad av honom själv*, s. 173. Memoarerna skrevs i mitten av 1930-talet.
 - ²⁶ Berggren & Greiff, 2009, s. 339–343; Mats Greiff, *Kontoristen. Från chefsens högra hand till proletär. Proletarisering, feminisering och facklig organisering bland svenska industritjänstemän 1840–1950*, Ystad 1992, s. 149–153.
 - ²⁷ Greiff, 1992, s. 175–189. Se också Lars Berggren, & Mats Greiff, »Sjelfklart är, att då arbetarne stå under ständig uppsikt, arbetsprestationen blir större...» Om kontroll och standardisering av arbetet vid Kockums Mekaniska Verkstad, Kerstin Martinsdotter m.fl. (red.), *Med Malmö i Minnet. Malmö stadsarkiv 100 år*, Malmö 2003, s. 102–108.
 - ²⁸ Olof Kärnekull, »Rationell arbetsledning tillämpad vid nybyggnad av handelsfartyg vid Kockums», C.E. von Seth (red.), *Kockums Mekaniska Verkstads AB Malmö 1840–1940*, Malmö 1940, s. 410–426.
 - ²⁹ *Kockums Mekaniska Verkstads AB Malmö 1840–1940*, s. 169 ff.
 - ³⁰ Magnus Wikdahl, *Varvets tid. Arbetarliv och kulturell förändring i en skeppsbyggarstad*, Stockholm 1992, s. 21.
 - ³¹ Norborg, s. 181 f., 258 f.; Lennart Schön, *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel*, Stockholm 2000, s. 279 f.; Magnusson, s. 366 f.
 - ³² Häger, s. 416 f.
 - ³³ Åke Jönsson, *Historien om en stad, del 3, Landskrona 1900–1997*, Landskrona 1997, s. 120 ff; Wikdahl, s. 70 ff.
 - ³⁴ Styrelseprotokoll 1/9 1915 och 22/11 1915, Kockums Mekaniska Verkstads arkiv, Malmö stadsarkiv.
 - ³⁵ Styrelseprotokoll 20/12 1915, Kockums Mekaniska Verkstads arkiv, Malmö stadsarkiv. Se även 21/1 1916.
 - ³⁶ Styrelseprotokoll 20/12 1916, Kockums Mekaniska Verkstads arkiv, Malmö stadsarkiv.
 - ³⁷ Styrelseprotokoll 21/12 1917, Kockums Mekaniska Verkstads arkiv, Malmö stadsarkiv. Se även 18/5 1917, 11/3 1918 och 8/4 1918.
 - ³⁸ Styrelseprotokoll 18/5 1917, Kockums Mekaniska Verkstads arkiv, Malmö stadsarkiv. Se också *Kockumsknogaren* (red. Karin Salomonsson), Malmö 1986, s. 74 ff.
 - ³⁹ Styrelseprotokoll 8/11 1915, Carl Lunds fabriks Ab, PLM:s arkiv. Se även 19/12 1916 , 31/3 1917.
 - ⁴⁰ Styrelseprotokoll 28/2 1918, Carl Lunds fabriks Ab, PLM:s arkiv.
 - ⁴¹ Styrelseprotokoll 10/6 1918, Carl Lunds fabriks Ab, PLM:s arkiv.

- ⁴² Styrelseprotokoll 20/12 1917, Carl Lunds fabriks Ab, PLM:s arkiv.
- ⁴³ Styrelseprotokoll 2/4 1918, Malmö Yllefabriks Aktiebolag, Malmö stadsarkiv. Se även 28/12 1917.
- ⁴⁴ Styrelseprotokoll 31/12 1918, Malmö Yllefabriks Aktiebolag, Malmö stadsarkiv.
- ⁴⁵ Jönsson, s. 122. Om försörjningssvårigheterna bland varvsarbetarna, se Kalle Berggren, *Öresundsvarvets verkstadsklubb*, Landskrona 1983, s. 13 ff.
- ⁴⁶ Styrelseprotokoll 23/7, 22/9 1917, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ⁴⁷ Styrelseprotokoll 20/9 1918, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ⁴⁸ Styrelseprotokoll 24/7 1917, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ⁴⁹ Styrelseprotokoll 22/9 1917, 10/11 1917, 6/12 1917, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg; Wikdahl, 1992, s. 70.
- ⁵⁰ Styrelseprotokoll 30/7 1917, 10/11 1917, 6/12 1917, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ⁵¹ Lars Berggren, *Ångvisslans och brickornas värld. Om arbete och facklig organisering vid Kockums Mekaniska Verkstad och Carl Lunds fabrik i Malmö 1840–1905*, Malmö 1991, s. 285.
- ⁵² Styrelseprotokoll 20/9 1916, 1/12 1916, Kockums Mekaniska Verkstads arkiv, Malmö stadsarkiv.
- ⁵³ Styrelseprotokoll 27/2 1917, Malmö Yllefabriks Aktiebolag, Malmö stadsarkiv.
- ⁵⁴ Styrelseprotokoll 25/10 1916, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ⁵⁵ Styrelseprotokoll 16/10 1916, 25/10 1916, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ⁵⁶ Styrelseprotokoll 21/11 1916, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ⁵⁷ Styrelseprotokoll 30/1 1917, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.
- ⁵⁸ Styrelseprotokoll 22/9 1917, Öresundsvarvets arkiv, Landsarkivet i Göteborg.

Referenser

Otryckta källor

Malmö stadsarkiv

Kockums Mekaniska Verkstads arkiv

Styrelseprotokoll, bolagsstämmaprotokoll, handlingar om arbetarbostäder
Malmö Yllefabriks arkiv

Styrelseprotokoll, bolagsstämmaprotokoll
August Schmitz levnad berättad av honom själv. Opulerat manus

Landsarkivet i Göteborg

Öresundsvarvets arkiv

Styrelseprotokoll

PLM:s arkiv

Styrelseprotokoll för Carl Lunds fabriker

Tryckta källor och litteratur

Berggren, Kalle, *Öresundsvarvets verkstadsklubb*, Landskrona 1983.

Berggren, Lars, *Ångvisslans och brickornas värld. Om arbete och facklig organisering vid Kockums Mekaniska Verkstad och Carl Lunds fabrik i Malmö 1840–1905*, Malmö 1991.

Berggren, Lars & Greiff, Mats, »Sjelfklart är, att då arbetarne stå under ständig uppsikt, arbetsprestationen blir större...» Om kontroll och standardisering av arbetet vid Kockums Mekaniska Verkstad», Kerstin Martinsdotter m.fl. (red.), *Med Malmö i Minnet. Malmö stadsarkiv 100 år*, Malmö 2003.

Berggren, Lars & Greiff, Mats, *En svensk historia från vikingatid till nutid*, Lund 2009.

Kockums Mekaniska Verkstads AB. Malmö, 1840–1940 (red. C.E. von Seth), Malmö 1940.

Greiff, Mats, *Kontoristen. Från chefs högra hand till proletär. Proletarisering, feminisering och facklig organisering bland svenska industritjänstemän 1840–1950*, Ystad 1992.

Häger, Bengt Åke, »I skuggan av världskrig och världskris», *Malmö stads historia, femte delen*, Malmö 1989,

Jönsson, Åke, *Historien om en stad, del 3, Landskrona 1900–1997*, Landskrona 1997.

Kock, Kock, *Skånska Cement Aktiebolaget 1871–1931, Minnesskrift*, Uppsala 1932.

Kuuse, Jan, *Sockerbolaget Cardo 1907–1982*, Malmö 1982.

Kärnekull, Olof, »Rationell arbetsledning tillämpad vid nybyggnad av handelsfartyg vid Kockums», C.E. von Seth (red.), *Kockums Mekaniska Verkstads AB Malmö 1840–1940*, Malmö 1940.

Lundin, Johan, *Malmö industristaden. Addo, Cementa, Ljungmans, Kockums*, Malmö 2007.

Magnusson, Lars, *Sveriges ekonomiska historia*, Stockholm 1996.

Norborg, Lars-Arne, *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen, Svensk samhällsutveckling 1809–1992*, Stockholm 1993.

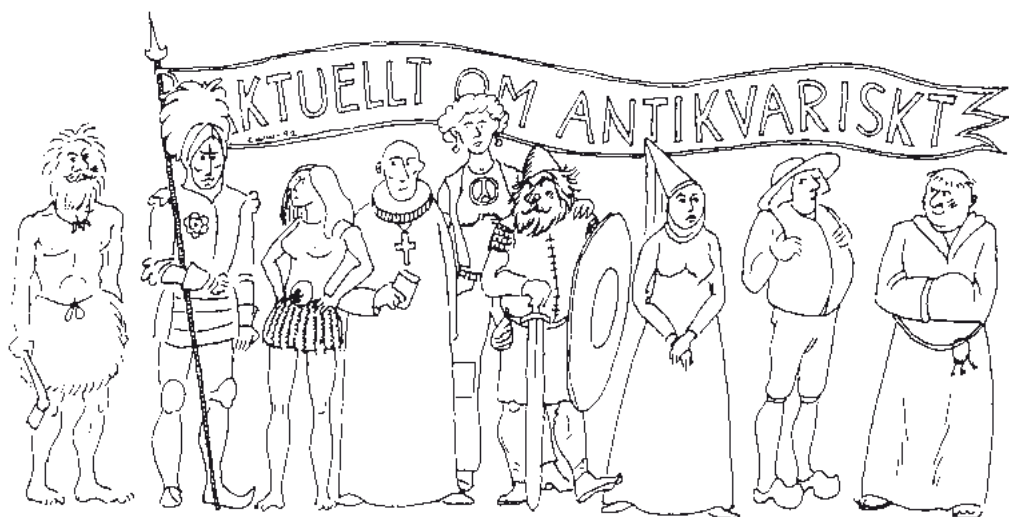
Olsson, Lars, »Skånska godsägare och galiziska roepiger. Kapitalism, betodling och arbetarimport före första världskriget», *Över gränser, festskrift till Birgitta Odén*, Lund 1987.

Schön, Lennart, *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel*, Stockholm 2000.

Stråth, Bo, *Sveriges historia 1830–1920*, Stockholm 2012.

Söderpalm, Sven Anders, *Storföretagarna och det demokratiska genombrottet. Ett perspektiv på första världskrigets svenska historia*, Lund 1969.

Wikdahl, Magnus, *Varvets tid. Arbetarliv och kulturell förändring i en skeppsbyggerstad*, Stockholm 1992.

Nytt om järnåldern i östra Blekinge

I en artikel i Ale nr 4 2013 skriver Mikael Henriksson och Björn Nilsson om järnålderskomplexet i Vång vid Johannishusåsen. Inga mer omfattande undersökningar av boplatser i närheten av Vång har ännu gjorts, men en nyligen publicerad undersökning i Jämjö, tre mil österut, kan bidra till nya perspektiv på Vång – och på Blekinges järnålder i allmänhet.

Runt Västra Vång har en serie arkeologiska undersökningar företagits, dels i samband med exploatering, dels med forskning. Bland det som hittills framkommit är en schaktugn från övergången förromersk–romersk järnålder, boplatslämningar från romersk järnålder–folkvandringstid samt två grophus från sen vendeltid/vikingatid. Till detta kommer ett rikt och varierat fyndmaterial med spår av bronshantverk, vapenfynd samt en mängd högstatusföremål, bland annat guldgubbar, bronsmasker och delar av glaskärl. Dessutom påträffades en vikingatida silverskatt redan på 1860-talet någonstans i närheten av Västra Vångs by (Henriksson 2006, 2008, Henriks-son & Nilsson 2013).

I Jämjö har Riksantikvarieämbetet UV Syd och Blekinge Museum tillsammans un-

dersökt en boplat, belägen på en sandig platå invid Hammarbyån (Ericson 2014). Här fanns lämningar från flera perioder av sten- och bronsålder, men tyngdpunkten ligger i järnålder. En rad huslämningar från förromersk järnålder fram till vendeltid grävdes ut. Bland annat kunde flera faser av en gård följas från yngre romersk järnålder till vendeltid. Under den sista fasen fanns på gården bland annat en anläggning för järnframställning och två grophus. Förutom järnproduktionen visar vävtyngder i grophusen på textilproduktion. Sädskorn av korn, råg och havre, frön av hallon och smultron samt ben av en ung gris ger exempel på mathållningen. Gården bestod inte längre, som under de tidigare faserna, enbart av ett långhus med möjligen någon hölada eller annat uthus, utan det fanns särskilda byggnader för hantverk. Fynd av en glaspärla visar på kontakter med den större omvärlden. Efter vendeltiden förefaller det som om platsen överges. Detta kan vara ett tecken på en vikingatida omstrukturering av byden.

Det finns en rad likheter mellan Vång och Jämjö:

- Topografiskt läge på sandig mark, nära vattendrag (ett av Listerbyåns biflöden,

respektive Hammarbyån) och en bra bit in från kusten.

- Platserna har använts under många perioder.
- Båda ligger i anslutning till områden som varit betydelsefulla under järnåldern, Vång vid Johannishusåsen och Jämjö vid ån som leder till Hallarumsviken. Längs Johannishusåsen finns bland annat runstenen vid Björketorp, en hamnplats vid Hjortahammar och ett otal järnåldersgravfält. Hallarumsvikens närområde har antagits vara ett stormannafäste under järnåldern, och särskilt under vikingatiden. Där finns ett historiskt belagt hamnläge och rikligt med fornlämningar i området, framför allt gravar och gravfält på höjder och impediment. Nära viken finns gravfältet Store Backe från yngre järnålder, samt fornborg och marina spärranläggningar i viken. Fynd av delar till en balansvåg på gravfältet Store Backe har tagits som intäkt för att det funnits en handelsplats i närheten.

Likheterna till trots rör det sig om två mycket olika platser, den ena en centralplats av stor regional betydelse, den andra en ordinär bondebosättning. Den största likheten är det

antikvariska läget: detta är de enda två järnåldersboplatserna i mellersta och östra Blekinge där mer omfattande arkeologiska undersökningar ägt rum i modern tid. I väntan på att fler sådana undersökningar ska komma till stånd får Jämjöboplatzen ta på sig rollen att vara en »normalboplatz» som Vång-komplexet kan sättas i relief mot.

Undersökningarna i Jämjö har nyligen publicerats i en rapport: <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/7319>

Referenser

- Ericson, Tyra, 2014. Jämjö 6:1. Förhistorisk boplatz med järnhantering. Blekinge, Jämjö socken, Jämjö 6:1, fornlämning Jämjö 122. Arkeologisk undersökning 2009. *RAÄ UV Rapport* 2014:88.
- Henriksson, Mikael, 2006. Johannishus 1:2, Hjortsberga socken, Ronneby kommun. Särskild utredning och särskild arkeologisk undersökning. *Blekinge museum rapport* 2006:8.
- Henriksson, Mikael, 2008. Västra vång, Hjortsberga socken, Ronneby kommun. Särskild undersökning. *Blekinge museum rapport* 2008:24.
- Henriksson, Mikael & Nilsson, Björn, 2013. Åter till Västra Vång. Korta reflektioner kring nya järnåldersfynd i Västra Vång, mellersta Blekinge, och deras potentiella framtid. *Ale* 4/2014.

Tyra Ericson

Arkeolog, UV Syd Lund

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen har utgivit Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning (1868–1873), Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening (1874–1880), Skånska samlingar (1894–1897) samt Historisk tidskrift för Skåneland (1901–1921).

1961 började föreningen utge ALE, Historisk tidskrift för Skåneland. Första året utkom ett häfte och 1962–1976 tre häften årligen. Fr.o.m. 1977 utkommer fyra häften årligen. 1990 inträdde landsarkivet i Lund som medutgivare.

Brev och manus till redaktionen adresseras till universitetslektor Gert Jeppsson, Vapenkroken 38, 226 47 Lund. E-post: gert_jeppsson@hotmail.com

E-post: info@tidskriftenale.nu

Hemsida: <http://www.tidskriftenale.nu>

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften för 2014, 250 kronor, kan insättas på plusgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas på Landsarkivet, Box 2016, 220 02 Lund. Pris 60 kr per häfte.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Fil.dr Bengt Söderberg, Lund, ordf., universitetslektor Björn Magnusson Staaf, Lund, v.ordf., fil.dr Bodil Persson, Lund, sekr., länsarkivarie Anders Persson, Lund, v.sekr., fil.dr Elisabeth Reuterswärd, Lund, skattmästare, universitetslektor Gert Jeppsson, Lund, redaktör samt fil.dr Kerstin Arcadius, Malmö, professor Lars Berggren, Lund, docent Karl Bergman, Karlskrona, fil.dr Solveig Fagerlund, Viken, professor Tomas Germundsson, Lund, antikvarie Mikael Henriksson, Ronneby, museichef Per Karsten, Lund, landsarkivarie Göran Kristiansson, Lund, universitetslektor Jens Lerbom, Halmstad, fil.dr Johan Lundin, Malmö, landsantikvarie Barbro Mellander, Kristianstad, kulturmiljödirektör Mats Riddersporre, Malmö, professor Sten Skansjö, Lund, fil.dr Pablo Wiking-Faria, Varberg.

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE, HALLAND OCH BLEKINGE
UTGES AV DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA
OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING
OCH LANDSARKIVET I LUND.

Innehåll

GÖRAN LARSSON

Baltiska utställningen och Trekungamötet i Malmö 1914

I

BARBRO HENRIKSSON

Alnarps lantbruksmuseums bakgrund och historia
Ett kulturminne från 1914

14

LARS BERGGREN

Några skånska företag under första världskriget

20

Aktuellt om antikvariskt

Nytt om järnåldern i östra Blekinge

31

Vinjetten på framsidan återger det första tecknet – en f-run – i
runhandskriften av den medeltida Skånelagen, som var gällande i
Skåne, Halland, Blekinge och på Bornholm.